

Bør hvorfor påvirke hvordan?

En normativ analyse av forholdet mellom ius ad bellum og ius in bello

Gry Jorunn Johansen

Masteroppgave i statsvitenskap

Institutt for statsvitenskap

UNIVERSITETET I OSLO

August 2008

Forord

Først vil jeg takke Henrik Syse for å ha vært en enestående veileder. Hans innspill og språkvask har vært viktig for å tydeliggjøre det jeg har ønsket å si i oppgaven. Jeg har hatt stor glede av hans entusiasme og faglige kompetanse. Gjennom denne skriveprosessen har jeg lært mye.

Videre vil jeg takke Tine og Vigdis for verdifulle kommentarer. Jeg vil også takke familien min uvurderlig støtte gjennom hele studieløpet. Til sist vil jeg takke Petter for støtte og gode diskusjoner.

Oslo, august 2008.

Gry Jorunn Johansen

1. INNLEDNING	1
1.1. TILNÆRMING	1
1.2. METODE	3
1.2.1 NORMATIV ANALYSE	3
1.3. OPPGAVENS OPPBYGNING	6
2. RETTFERDIG KRIG-TRADISJONEN OG WALZER	9
2.1. INNLEDNING	9
2.1.1. GRUNNTANKE, WALZER	9
2.2 FORHOLDET MELLOM IUS AD BELLUM OG IUS IN BELLO	10
2.2.1. IUS AD BELLUM – IUS IN BELLO	10
2.2.2. JUSTUM BELLUM	13
2.2.3. AD BELLUM OG IN BELLOS OPPRINNELSE	14
2.3. WALZER OG UAVHENGIGHETSTESEN	16
2.3.1 RETT OG URETT KRIG	16
2.3.2. MIDLER OG MÅL	19
2.4. OPPSUMMERING	23
3. UAVHENGIGHETSTESEN – UAVHENGIGHETSPROBLEMET?	25
3.1. INNLEDNING	25
3.1.1. KRITIKK AV WALZER	25
3.2. UAVHENGIGHETSPROBLEMET	25
3.2.1. DE STRIDENDE	25
3.2.2. KLASSIFISERING AV STRIDENDE	27
3.2.3. PARALLELLARGUMENTET	30
3.2.4. PROBLEM MED DET NORMATIVE	31
3.2.5. SELVFORSVARSAARGUMENTET	33
3.2.6. KRIGSFORBRYTELSE OG USKYLDIGE	34
3.3. OPPSUMMERING	36

4. EN HUMANITÆR INTERVENSJON	37
4.1. INNLEDNING	37
4.1.1. HISTORISK OVERSIKT	37
4.2. KOSOVO	38
4.2.1 OM KOSOVO-KRIGEN	38
4.2.2. KOSOVO-KRIGEN, IN BELLO	40
4.3. HUMANITÆR INTERVENSJON	47
4.3.1. MORALSKE PROBLEMSTILLINGER	47
4.3.2. DE STRIDENDES ANSVAR	51
4.4. OPPSUMMERING	57
5. KONKLUSJON	58
5.1. OPPSUMMERING	58
5.2. AVSLUTTENDE BEMERKNINGER	60
6. LITTERATURLISTE	61

1. Innledning

1.1. Tilnærming

Denne oppgaven søker å diskutere det teoretiske rammeverket som gjør det mulig å vurdere krigshendelser, lik de hendelser vi i dag ser skjer i Afghanistan: politimenn og sivile har kommet til skade i angrep ledet av NATO (nyhetsrapport, 20. juli, BBC 2008). Vi vil vite hva som skjedde, hvem gjorde hva, i hvilken sammenheng. Misforståelser og menneskelig svikt forekommer, og det å sortere ut hvem som er de ansvarlige, står sentralt i vurderingen av krigshandlingen. Man vil vite med hvilken intensjon handlingen ble utført, for slik å kunne avgjøre hvem som er ansvarlige og hvorvidt den/de bør rettfølges for sine handlinger.

Når utenforstående land griper inn i konflikter, stilles det høye krav og forventninger til deres handlinger. Man kan være ansvarlig for handlinger som går galt, uten å av den grunn ha utført en krigsforbrytelse. For å gjenkjenne en forbrytelse er man avhengig av klare regler. Samtidig blir konfliktene stadig mer komplekse, nesten ugjenkjennelige fra konvensjonell krig mellom to stater.

For å kunne diskutere slike krigshendelser vil det bli brukt historiske illustrasjoner fra Kosovo-krigen. Bør det være en sammenheng mellom hvorfor man går til krig, og hvordan man fører krigen? Michael Walzer har fokusert på dette, og fastslått at det må være en uavhengighet mellom de to komponentene i tradisjonen. Kritikere av dette, slik som McMahan og Bomann-Larsens blir grunnlaget for analysen som gjøres av dette teoretiske perspektivet. Det som det kommer til å bli argumentert for gjennom oppgaven, er at ansvarsfordelinger ikke er så tydelig som Walzer gjør det til. Ansvar til den som velger å gå til krig glir over i selve måten krigen blir ført på, mens de som fører krigen har, til en viss grad, ansvar for sine handlinger, selv om de blir utført på kommando. Det som er viktig her, at med humanitær intervensjon så endres spillereglene for krigføring, og dermed er det viktig å drøfte hvordan det påvirker det teoretiske rammeverket.

Rettferdig krig er en samlebetegnelse på tenkning angående moral i krig og krigføring som gir et verktøy for å bedømme om en krig er rettferdig og om den blir utkjempet med rettferdige midler. Det vanlige er å se Augustin som tradisjonens

grunnlegger i det femte århundre; fra der har tradisjonen utviklet seg påvirket av teologer, jurister, sekulære filosofer og militære strateger. Dette har ledet fram til at rettferdig krig deles i to: *ius ad bellum*, og *ius in bello*.¹ *Ius ad bellum* omhandler spørsmålet om når er det riktig å gå til krig, *ius in bello* tar opp hvordan krigen bør bli utkjempet. Ansvar for *ius ad bellum* sies å ligge hos den politiske ledelsen i en stat. Som kontrast ligger ansvaret for *ius in bello* hos de væpnede styrkene, hos de militære lederne, offiserene og soldatene som leder og utøver makten gitt til dem fra det politiske hierarkiet (Orend 2000:111). Det er denne koblingen, mellom målsetting og implementering, og ansvarsfordelingen som nå møter nye utfordringer og interesserer meg. Problemstillingen min er: *Bør ius ad bellum påvirke ius in bello? Dersom man opptrer med humanitære motiver, bør det ha noe å si for utøvelsen av væpnet makt?*

Betegnelsene *ius ad bellum* og *ius in bello* er de sentrale delene i rettferdig krig-tradisjonen og det er viktig å ha en forståelse av hva som legges i disse delene for å kunne bruke rettferdig krig-tradisjonen som analyseverktøy, i en verden som konstant er i forandring og der premisene for krig og krigføring endrer seg. Det finnes klare fordeler ved å bruke rettferdig krig-tradisjonen som påpekes i Fixdal & Smiths (1998) artikkel "Humanitarian intervention and just war." Det første er at politikk og etikk begge inkluderes. Det andre er at rettferdig krig-tradisjonen erkjenner at mennesker er ufullkomne og betydningen av å vurdere handlingers konsekvenser. Bruk av makt er ikke ønskelig og vanligvis galt, men i noen situasjoner kan det være nødvendig og riktig. Tredje fordel er at den oppmuntret til å vurdere hvert enkelt tilfelle i sin kontekst. Tradisjonen setter opp retningslinjer, men åpner for unntak og aksepterer kompromiss og uoverensstemmelse mellom ønsker og virkelighet. På grunn av dens fleksibilitet passer den godt til å se på dagens komplekse utfordringer relatert til konflikter og intervensjon i konflikter (Fixdal & Smith 1998: 287-8).

Ved å vektlegge aktør så vel som avgjørelser og handlinger, kan vi sikre at etiske og politiske dimensjoner forblir i kontakt med hverandre, noe som ikke minst er viktig når tema er humanitære intervensjoner. Selv om humanitære intervensjoner har

¹ Det bør nevnes at det finnes en tredje del av rettferdig krig-tradisjonen, *ius post bellum*, som gjelder vurdering av rettferdigheten i fredsavtaler og den avsluttende delen av krig.

et sterkt element av etisk motivasjon, er bestemmelsesprosessen om når og hvordan man skal intervenere i en kompleks konflikt, også politisk (ibid.: 290).

Videre i sin artikkel peker Fixdal & Smith (ibid.) på at det nå tegner til at etiske standarder for alvor melder seg på i diskusjonen rundt intervensjon, både når det gjelder å analysere fortiden og forberede fremtiden. Fokuset ligger på intervensjoner i konflikt, siden det utgjør en viktig del av moderne krigføring. Krig og krigføring har utviklet seg til nå å stå ovenfor andre typer problematikk enn tidligere. I andre del av det 20. århundre var det ikke før etter Sovjetunionens fall, og med det den kalde krigens slutt, at det igjen ble rom for noe mer enn egeninteresser for aktører. Det er en viktig grunn til at rettferdig krig-tradisjonen igjen ble tatt frem som analytisk verktøy. Men også tidligere i det 20. århundre ble krig diskutert i relasjon til etikk. Etter andre verdenskrig og på grunn av sterk våpenteknologiutvikling, blant annet av atombomben, ble behovet for etiske betraktninger tydelig. Folkeretten og Genève-konvensjonene kom etter krigen og er moral satt i system ved lover og regler. Dermed oppsto også en større forventning av at slike retningslinjer skulle følges. Problemet var at den kalde krigen gjorde FN (og da også folkeretten) handlingslammet. I ettertid har 1990-tallet blitt kalt intervensjonenes tiår, hvilket viser at det igjen ble muligheter for stater til å samarbeide både politisk og etisk.

En annen faktor som er verdt å nevne, er at på grunn av demokratiseringen er nå utenrikspolitikk et tema for opinionens bedømmelse. Det som tidligere var mer skjult for offentligheten, er nå allemannseie. For å få opinionens støtte, er det blitt viktig å vektlegge moral og etikk, siden opinionen vil stille seg bak etiske handlinger og staters egeninteresser er dermed ikke det eneste som preger avgjørelser om krigføring.

1.2. Metode

1.2.1 Normativ analyse

Normativ analyse har hatt sin renessanse, særlig innen statsvitenskap. Oftere møter man nå statsvitenskaplige tekster med ambisjoner om å besvare normative spørsmål. Selv om det fortsatt finnes skeptikere til normativ analyse som et vitenskapelig redskap, er det en økende aksept for denne fremgangsmåten, som gir et annet

perspektiv, en annen måte å studere politikk på (Badersten 2006: 8). Mens deskriptive studier søker å avklare hvordan ting er, søker det normative å finne ut hvordan ting burde være, gjennom å definere hva som er rett og etisk korrekt.

I normativ analyse kan man bruke virkeligheten som argument, der empiriske observasjoner brukes aktivt ved siden av de rent normative argumentene. Det handler da om å konkretisere verdiresonnementet gjennom å gi eksempler fra virkeligheten eller peke på hva de praktiske konsekvensene vil være av de eventuelle normative konklusjonene. Selv om det er nyttig å bruke empiriske poeng til normative argumenter, må ikke deskriptiv og normativ argumentering forveksles (ibid.: 171). Normativ analyse kan bli definert som systematiske undersøkelser av innholdet i moralske oppfatninger og premissene de hviler på (Malnes 1997: 100).

Det teoretiske rammeverket jeg har valgt å bruke, er rettferdig krig-tradisjonen. Den gir rom for både pliktetikk, konsekvensetikk og dydetikk. Alle tre er nødvendige i vurderingen av krigshendelser. Vi bør også skille mellom etikk og moral. Etikk er refleksjonen og faget, mens moral i større grad handler om verdier, praksiser og ens forhold til etikken (Syse 2003:190). Rettferdig krig-tradisjonen gir rom for etikk og moral i politikken, og er dermed et godt verktøy for å kunne foreta en normativ analyse av forholdet mellom adgang til krig, ad bellum, og oppførsel i krig, in bello. Dette er en drøftende oppgave som har til hensikt å belyse de normative argumenter som allerede eksisterer i debatten rundt ad bellum og in bello, for så å gjøre en vurdering, ved å se på styrker og svakheter ved argumentene. Historiske eksempler fra Kosovo-krigen vil fungere som illustrasjoner på det underliggende teoretiske problemet som trekkes opp.

En påstand om at noe er godt eller ondt, rett eller galt, ønskelig eller avskyelig tar utgangspunkt i en verdi. Det den normative analysen har til hensikt, er å synliggjøre, presisere og problematisere slike verdioppfatninger. Det er heller ikke sjelden den søker å rettferdiggjøre oppfatninger i ulike saksspørsmål (Badersten 2006: 22). I følge To-komponentteorien, som er en teori om normativ meningsdannelse, sies det at normative verdioppfatninger dels henspiller på følelsesmessige reaksjoner og dels har en kognitiv komponent. Den kognitive komponenten gir grunnlag for å vurdere

normative verdioppfatninger med hensyn til troverdighet og holdbarhet (Malnes 1997: 108-11).

En oppfatning om hvordan man bør løse et normativt problem, er holdbart dersom det overensstemmer med hva en ville komme fram til etter at man har eliminert to typer feil: (1) at man overser ett eller flere trekk ved det man forsøker å forstå; (2) at man leser mer inn i en annens oppførsel enn den andre legger i det man sier eller gjør, eller at man forminsker betydningen av noen egenskaper og forstørre andre (ibid.: 132). I prinsippet er det mulig å eliminere disse feilene, men i praksis er det vanskelig, siden debatt bringer nye faktorer fram, slik at det er vanskelig å ha oversikt over alt. Dessuten kan det være problematisk dersom alle er enige om løsningen, for konsensus er ikke nødvendigvis det samme som objektivitet. Hvis ingen relevante hensyn er utelatt, og det foreligger en fullgod forklaring på hvorfor nettopp denne oppfatningen er korrekt, skal ikke løsningen trekkes i tvil. Et normativt standpunkt som ikke inneholder de nevnte typer feil, forteller noenlunde klart hva man bør gjøre. Graden av troverdighet ved en normativ oppfatning henger altså sammen med kjennetegnene ved objektive oppfatninger. Jo flere av kjennetegnene som er til stede, desto mer troverdig er en oppfatning. Hadde den hatt kjennetegnene i fullt monn, ville det vært en holdbar oppfatning (ibid.: 130-2). De svar som kan gies i politikkenes bør-spørsmål, vil variere med de verdier som man legger til grunn i den normative analysen. Verdioppfatningene man kommer fram til, må være i overensstemmelse med de sentrale grunnvoller i det teoretiske perspektivet man forfekter.

Misoppfatninger gjør at troverdighet svekkes. Et eksempel er de som var selverklærte stalinister; stalinismen var styresettet i Sovjet under Stalin hvor flere millioner ble sent til slaveleirer og/eller drept. Noen stalinister avviste imidlertid at dette var essensen i stalinismen, og så på Stalins politikk kun som en direkte og konsekvent videreføring av sunn kommunistisk politikk. Men man kan ikke støtte en ting og mene noe annet. Om man kalte seg stalinist, ville man også gå imot den grunnleggende verdien retten til liv og støttet da Stalins handlingsmåter. Erklærte man seg selv som stalinist, støttet man de grunnverdiene stalinismen forfektet. Dermed, en person som støttet opp om menneskerettighetene, og så kalte seg stalinist, ville være

lite troverdig i sine argumenter. Argumenter må være i tråd med den læren man hevder, de grunnverdier man står for.

Å følge et slikt resonnement vil vanligvis si at man i den verdiontologiske diskusjonen følger den siden som hevder det finnes objektive verdiegenskaper, at verdier eksisterer og har ontologisk status. Denne posisjonen kan, i mer generell vitenskapsteoretisk terminologi, uttrykkes som realistisk verdiontologi, verdirealisme, siden verdi ifølge dette synet er noe som eksisterer utenfor og uavhengig av oss selv (Badersten 2006:59).

Rettferdig krig-tradisjonen inkluderer etikk i politikken. Normative verdier er åpenlyst med på å grunngi militære aksjoner i praksis. Rettferdig krig-tradisjonen forsvarer at det finnes objektive verdier som er verdt å forsvare. Men hvordan verdiene fortoner seg og hva man skal vektlegge, er vanskelige spørsmål som man søker å løse eller nærme seg løsningen på gjennom normativ analyse. Hvordan bør handlinger dømmes, etter hvilke verdier? I lys av rettferdig krig-tradisjonens teoretiske rammeverk, vil jeg delta i diskusjonen om forholdet mellom ius ad bellum og ius in bello for å forsøke å formulere normative slutninger om dette forholdet.

1.3. Oppgavens oppbygning

I neste kapittel redegjøres det for ad bellum og in bellos historikk og utvikling innenfor rettferdig krig-tradisjonen. Jeg viser først hvordan ad bellum og in bello kom til syne i de sentrale forfatterskapene knyttet til tradisjonen. Deretter viser jeg en kort gjennomgang av den historiske opprinnelsen til henholdsvis ad bellum og in bello. Dette munner ut i Walzers bidrag *Just and Unjust Wars* fra 1977, hans bidrag er utgangspunkt for den videre diskusjonen. Walzers bidrag til tradisjonen er blitt betyningsfull. Det innbefatter uavhengighetstesens, som altså sier at ad bellum og in bello er logisk uavhengig hverandre.

I oppgavens tredje kapittel legges diskusjonen rundt Walzers uavhengighetstese fram, som i dette kapittelet refereres til som uavhengighetsproblemet. Her gjennomgås de mest sentrale argumentene i diskusjonen, og jeg viser hvordan de er med på å svekke uavhengighetstesens. En slik drøfting av aspektene ved

uavhengighetstesen er viktig for at man kan gjøre en analyse av ius ad bellum og ius in bello i lys av humanitære intervensjoner.

I fjerde kapittel legges forskjellige hendelser fra Kosovo-krigen fram, som illustrasjon på de teoretiske problemene man står ovenfor i dagens situasjon. Humanitær intervensjon har kommet til som en ny faktor som gjør at det teoretiske rammeverket må analyseres. Kosovo-krigen blir et eksempel på legitim inngripen grunnet i verdier. Som en forutsetning for den følgende diskusjonen, var NATOs aksjon i Kosovo legitim, noe som setter føringen for videre hendelser i krigen. Hensikten med dette er å klargjøre problemene man står ovenfor når man vurderer om in bello bør være avhengig av ad bellum. Gjennom å belyse problemer som har funnet sted vil man kunne bidra til en bedre forståelse for å svare om in bello bør være uavhengig av ad bellum. Dette gjøres gjennom å vurdere hvem som er moralsk ansvarlig og hvem som kan være straffeskyldig for handlinger utført av soldater som har rettferdig grunn til å gripe inn. I denne sammenheng brukes det et konkret eksempel fra Kosovo-krigen. Diskusjonen foregår på det teoretiske plan.

Andre del av fjerde kapittel går på mer generelt område gjeldende humanitær intervensjon, og hva Kosovo forteller, om hva man kan forvente og hva man bør forvente. Det å skille mellom kollektivt- og individnivå med tanke på ansvar, kan være en mulig løsning på hvordan fremtidige humanitære aksjoner kan utøves uten å bryte rettferdig krig-tradisjonens kriterier og restriksjoner.

Det dyptgående dilemmaet ved humanitære intervensjoner er: hvordan kan man på best mulig måte skåne sivile, uten samtidig å risikere livene til de utenforstående som velger å gripe inn. Til sist i oppgaven legger jeg frem en kritikk på mine argumenter som mener en deling mellom kollektivt- og individnivå ikke skaper uavhengighet mellom ad bellum og in bello. Jeg avslutter med å besvare denne kritikken og legge fram et argument som oppsummerer oppgaven. I siste kapittel vil jeg oppsummere hva man kan trekke ut av denne analysen og kort se på hvilken betydning dette har, i praksis.

Til sist i innledningsdelen vil jeg gjøre noen bemerkninger om hva jeg lar være gitt på forhånd i oppgaven:

Det underliggende spørsmålet om voldelige midler noen gang kan brukes for å nå humanitære mål, diskuteres ikke, siden rettferdig krig-tradisjonen har som mål å begrense maktbruk, og kun tillater væpnet maktbruk hvis gitte kriterier er oppfylt. Jeg stiller heller ikke spørsmål ved menneskerettighetene, selv om det kan argumenteres at de er med på å fremme vestlig imperialisme. Basisrettigheter som retten til liv, synes udiskutable i en oppgave som søker å diskutere motiver og konsekvenser i lys av politikk balansert med etikk i rettferdig krig-tradisjonen.

2. Rettferdig krig-tradisjonen og Walzer

”We want to have it both ways: moral decency in battle and victory in war; constitutionalism in hell and ourselves outside” (Walzer 1977:47).

2.1. Innledning

2.1.1. Grunntanke, Walzer

Michael Walzer begynte som politisk aktivist, og i diskusjoner tok han tidlig i bruk begreper fra den gang ”glemte” tenkere. Han startet ikke primært som filosof, og han hadde ikke en klar idé om å beskrive krig generelt. Det var Vietnamkrigen som opptok ham, ham som alle andre. I lys av denne så han behovet for å skrive en velreflektert bok om moralske argumenter om krig. Michael Walzer ga i 1977 ut boken *Just and Unjust Wars*, en bok som er blitt langt viktigere enn det Walzer selv kunne forestille seg. Fundamentet for boken er rettferdig krig-tradisjonen, med viktige tenkere som Augustin, Thomas Aquinas og Hugo Grotius. Hensikten min er å se på forholdet mellom ius ad bellum og ius in bello og jeg lar Walzer og hans bok representere det tradisjonelle perspektivet.

Til ius ad bellum- og ius in bello-begrepene knytter det seg en problematikk angående den moralske realiteten i krig og krigføring: “The dualism of jus ad bellum and jus in bello is at the heart of all that is most problematic in the moral reality of war” (Michael Walzer 1977:21). At Walzer anerkjenner denne problematikken, er fremtredende i boken, hvor han presiserer at selv om krig som helhet er det han er interessert i å si noe om, må han ta hensyn til denne delingen. Som mange av sine forgjengere i tradisjonen, mener Walzer at det er og bør være et skille mellom dem to. “Jus ad bellum requires us to make judgments about aggression and self-defence; jus in bello about the observance or violation of the customary and positive rules of engagement. The two sorts of judgement are logically independent” (ibid.).

2.2 Forholdet mellom ius ad bellum og ius in bello

2.2.1. Ius ad bellum – ius in bello

Fra Walzers perspektiv dømmes alltid en krig to ganger: Hvorvidt det er rett å gå til krig (ius ad bellum) og hva som er rett oppførsel i krig (ius in bello). For hver av de to kategoriene finnes det tilhørende kriterier som må oppfylles for at handling kan bedømmes som riktig. Man skal samtidig huske at dette ikke er absolutte regler, som er forankret i et juridisk lovverk. Både etikken og folkeretten er under utvikling, og vi har ikke et klart definert rettssystem i den internasjonale sfære.

Hva er disse kriteriene? Thomas Aquinas formulerte kriteriene legitim autoritet, rettferdig grunn og rett intensjon (Aquinas 2006: 177). Tre andre kriterier som er kommet til, er proporsjonalitet, siste utvei og rimelig håp om å lykkes.² Dette er ikke nødvendigvis likeverdige prinsipper, og selv om alle bør svares for, er det ikke gitt hva som vil være det rette svaret og den rette vektleggingen i det enkelte tilfelle. Jeg skal kort beskrive kriteriene slik at det er klart hva jeg legger i ius ad bellum.

”Legitim autoritet” er ikke et enkelt begrep å definere, både ”legitim” og ”autoritet” kan diskuteres hver for seg og sammen. I oppgaven benyttes det i betydningen å inneha juridisk og politisk autoritet, men det kan være naturlig å inkludere nødvendig kompetanse og kunnskap (Syse 2003: 75). Å gå til krig, enten det er forsvarskrig eller intervensjon, skal bestemmes av den legitime autoritet i en stat. Her kan det være naturlig blant annet å stille spørsmålet: Hva med illegitime autoriteter? Slike spørsmål, ikke minst relatert til borgerkrigssituasjoner, er det mange av, men for nå lar jeg dette hvile.

”Rettferdig grunn” går på at man må ha rett årsak for å bruke væpnet makt. Selvforsvar, svar på væpnet angrep eller en trussel mot den internasjonale freden gir rettferdig grunn til å bruke våpenmakt. Gjennom tidene og litteraturen har dette endret seg, eksempelvis er ikke religiøs overbevisning lengre rettferdig grunn til krig. I dag er det årsakene nevnt ovenfor som forbindes med rettferdig krig. Disse grunnene er også i

² Jeg velger å utelate to ad bellum-kriterier, som andre forfattere anerkjenner, siden disse i mindre grad er viktige for oppgavens problemstillinger; ”åpen krigserklæring” og ”relativ rettferdighet” (Syse 2003: 117).

tråd med folkeretten. Av mange er dette kriteriet sett på som det viktigste kriteriet for å kjempe en rettferdig krig. Selve årsaken til at man tar til våpen må være legitim. Men også her er det diskusjoner: hvilke årsaker er legitime, hvilke er det ikke.

”Rett intensjon” sikter til at ikke bare grunnene for en krig må være rettferdiggjorte, men også målene og motivene for å kjempe. Målet for krigføringen må være i tråd med den rettferdige grunnen og munne ut i en rettferdig fred: en fred hvor de før stridende parter etter krigen har en fred de begge/alle parter kan leve med.

Dette er kriteriene – legitim autoritet, rettferdig grunn, rett intensjon – Thomas Aquinas artikulerte og vektla (meget mulig i denne rekkefølgen siden det er slik han nevner dem), og disse er ofte de tre kriteriene som blir brukt i analytiske diskusjoner. Disse kriteriene må oppfylles/besvares først før det har noen hensikt å fortsette. Det er med andre ord flere kriterier å vurdere om man skal gjøre beslutninger om å gå til krig, men det er det ikke hensiktsmessig å gå videre dersom man ikke kan svare for de tre første kriteriene, siden de tre øvrige er mer skjønnsmessige og situasjonsavhengige vurderinger som først er fruktbare å se på etter man har etablert hvorvidt man oppfyller de første:

- Kriteriet proporsjonalitet sier at man må gjøre mer godt enn vondt ved å gå til krig. Det man ødelegger (for krig er ødeleggelse), må stå i forhold til det man realistisk kan oppnå.

- Siste utvei er et kriterium som sier at bruk av væpnet makt for å nå sine mål kun skal skje når alle andre rimelige muligheter er vurdert; det vil si at intet annet middel enn bruk av væpnet makt vil nå det rettmessige målet som man søker.

- Rimelig håp om å lykkes er det siste kriteriet. Dette kan, som alle de andre, diskuteres. Rimelig er et vanskelig uttrykk, siden det kan være uklart og uenighet om hva som er rimelig. Sannsynligheten for å nå målene man søker med de midlene man har, må være tilstede. Her kan man se sammenhengen med andre ius ad bellum-kriterier. Man bør tro at sjansen for å lykkes er større enn sjansen for å mislykkes (Syse 2003: 114; Johnson 1999:29).

Det mest utbredte synet, i alle fall innenfor de siste århundrenes rettferdig krigstradisjon, er at ius ad bellum og ius in bello er atskilte anliggender. Dette står også

Walzer for, så her ser jeg videre på in bello-kriteriene. Kriteriene som særlig forbindes med ius in bello, er proporsjonalitet og differensiering (herunder doktrinen om dobbel effekt).

Proporsjonalitet må taes hensyn til også i selve krigføringen, forholdet mellom goder og onder. I ius in bello er det midlene det siktes til. Hvilke våpen som er tillatt, er et spørsmål som har eksistert lenge, og som det ennå er uenigheter om. Likevel er det enighet om at visse våpentyper skader sivile og har lite å gjøre med militære mål. Dette skillet vil omtales under neste punkt. Som Syse (2003: 139) skriver: det må være samsvar mellom det man oppnår og den ødeleggelse man forårsaker.

Differensiering er et annet ord for diskriminering. Det handler rett og slett om å skille mellom militære og sivile mål. Å ta liv regnes ikke, juridisk sett, som drap i krig. Tar man derimot livet av sivile eller krigsfanger, mennesker som ikke deltar i striden, med vitende og vilje, da er det drap. Så lenge dette har vært en regel, har den blitt brutt. Men det gjør det ikke mer riktig. Mangel på å differensiere gjør veien til for eksempel folkemord kortere. Sivile skal ikke være krigsmål, uansett side. Militære sjefer er samtidig forpliktet til å beskytte sine egne, så her kan det oppstå en del konflikter, bør man risikere egen sikkerhet for å beskytte andres sivile? (Syse 2003:144-5).

Doktrinen om dobbel effekt er holdepunktet for hvorvidt sivile kan settes i fare. Doktrinen kan sees som en underkategori til kriteriet om differensiering. Sivile dør i krig, hvordan kan da dette svares for om man holder seg til påstanden om at sivile ikke er legitime mål i krig? I skolastisk middelalderfilosofi ble doktrinen om dobbel effekt henvist til for å løse dette: "Virkningene (eller effektene) av våre handlinger kan deles i to hovedkategorier – de vi har til hensikt å frembringe, og de vi ikke har til hensikt å frembringe" (ibid.: 147): de intenderte og ikke-intenderte effekter. De ikke-intenderte effektene, bivirkningene, kan igjen deles i to. De som man kan forutse, og de som man ikke kan forutse.

Hvis en ikke-intendert effekt som man kan forutse, er at sivile liv går tapt, kan det aksepteres? I følge doktrinen kan den effekten aksepteres forutsatt at visse kriterier er oppfylt: (1) Handlingen og den intenderte effekt må være i seg selv legitime; (2) Å oppnå den intenderte effekten må være militært nødvendig, altså at man ikke kan klare

å oppnå sine legitime mål uten den; (3) At det ikke finns noen annen rimelig måte å oppnå den ønskede effekt på, som har færre eller ingen negative bivirkninger; (4) De negative bivirkningene må være proporsjonale i forhold til det gode som oppnås ved handlingen; (5) Man gjør det man kan for å begrense de negative bivirkningene. Denne doktrinen er ikke på noen måte en ansvarsfraskrivelse, mer det motsatte. Ikke-intenderte effekter, som er forutsigbare har man ansvar for (ibid.: 148). Doktrinen er også egnet til å skille ut krigsforbrytelser fra legitime krigshandlinger. Om ikke-intenderte handlingers skadelige effekt ikke på noen måte står i forhold til den aksepterte effekten, er stridende, som individer, ansvarlige og også potensielt straffeskyldige (Ingierd, Syse 2005).

2.2.2. Justum bellum

Aquinas vurderte krig på en noe annen måte enn det blir gjort i dag, siden hans referanserammer var ganske annerledes. Dualismen gjeldende ius ad bellum – in bello ble ikke fremhevet. Rettferdiggjøring/legitimering av krig gjaldt kriteriene om legitim autoritet, rettferdig grunn og rette intensjoner. Han fordømte å ta liv av uskyldige med full intensjon om å drepe. Han mente også at visse taktikker ikke kan bli brukt i krig og begrenset krig kun til visse klasser av samfunnet. Han hevdet at visse restriksjoner er nødvendige i krigføring (Reichberg et. al 2006:176-82).

Aquinas (ibid.) vurderte krig som helhet. Hva som gjorde en krig rettferdig, var vurderingene av hvorfor man gikk til krig, med hvilken autoritet og hvilken intensjon. Føringerne for selve krigshandlingene, (selv om de óg var viktige), var ikke det som bedømte om en krig var rettferdig eller ikke, det var de valgene som ble tatt i forkant av krig. Aquinas ble senere sett på som en viktig bidragsyter innenfor rettferdig krigstradisjonen og som forløper til mange senere systematiseringer av rettferdig krigstradisjonen.

Grotius sies å være den som systematiserte rettferdig krig-tradisjonen. Han sa at det finnes en felles lov (naturloven) mellom nasjoner. Grotius fulgte opp tankene fra blant andre Aquinas om at krig bare kan tillates når det er en reaksjon på en gal handling som den ansvarlige for handlingen ikke vil gjøre opp for (Grotius 2006:400). Han fulgte også opp Aquinas' syn om at "wrong done to others" var like viktig å bekjempe som "wrong done to oneself" (ibid.: 407). Grotius vurderte rett oppførsel i

krig mot den normative bakgrunnen av ius ad bellum, noe som senere folkerett separerte. For Grotius var krig hovedsakelig en handling mellom suverene stater og ikke lengre ”private” kriger mellom mindre grupperinger (ibid.: 392). Ius ad bellum og ius in bello begynte nå å bli begreper med mening, men skillet Walzer argumenterer sterkt for, var ikke fullt ut tilstede. Grotius bedømte krig bare en gang, kan man si.

Emer de Vattel representerte et brudd med den gamle rettferdig krig-tradisjonen. Han artikulerte tydeligere ius in bello og brøt definitivt med dem som mente at rettighetene i krig tilhørte kun den rettferdige part, som var mer typisk i den gamle rettferdig krig-tradisjonen. Generelle regler for krigføring ville redusere plyndring og ugjerninger. Krigførende parter var under de samme juridiske regler uansett side (frihet fra å bli dømt for å drepe i krigssammenheng) hvis de handlet for suverene stater (som da ville være legitim autoritet). Vattels verk ”Law of nations” fra 1758 ble en viktig byggestein for fremtidig folkerett og Genève-konvensjonene og en overgang til den bruk av rettferdig krig-tradisjonen vi kjenner i dag (Vattel 2006:504-5).

2.2.3. Ad bellum og in bellos opprinnelse

Med Vattel etablerte rettferdig krig-tradisjonen seg som noe mer enn diskusjoner for hvem som hadde rett til å føre krig. Retningslinjer gjeldende hvorfor en krig kan føres, ble supplert med regler for hvordan krigen skulle føres. Selv om man kan finne spor helt tilbake til Augustin om beskyttelse av ikke-stridende, var det allikevel ikke noen klare retningslinjer for hvordan-spørsmålet som skulle gjelde begge sider. Utviklingen av rettferdig krig-tradisjonen skjedde etappevis i takt med utviklingen i den vestlige verden.

Etter at Konstantin (272-337) legaliserte kristendom i Rom, opphørte mye av den grunnleggende striden mellom kirken og det verdslige. Verden og kirken eksisterte side om side, kristendommen bidro med en åndelig del til en universell virkelighet som på den andre side var sekulær i sin form. For kristendommen var det ikke lengre mulig å ta avstand til hva som foregikk, og fokuset ble på å redusere det vonde som kom ut av vold, og et forsøk på å forene den kristne tro med den nødvendige statlige bruk av

væpnet makt, altså rettferdig krig-doktrinen.³ Utviklingen av en tidlig rettferdig krig-doktrine ble gjort av kristne teologer og kanonister.⁴ I sin ettertid ble Thomas Aquinas' tekster viktige holdepunkter for rettferdig krig-doktrinen. Alle i den tidlige tradisjonen startet med det som kan kalles det opprinnelige rettferdig krig-spørsmålet innen kristen tenkning: kan det noen gang være riktig for kristne å delta i krig? I Augustins forsøk på å finne et svar på dette spørsmålet er det lagt vekt på begrensninger, selv om det ikke finnes noen egen og uttrykkelig *in bello*-del. Han tenkning åpnet likevel for å knytte sammen kirkens *ad bellum* og den sekulære verdens *in bello*, skapt av soldater, statsmenn og jurister (Johnson 1981).

Middelalderens kristendom la vekt på *ad bellum*, mens *in bello* i større grad kom fra riddernes kodeks, riddernes skikker og meninger. Mye av utviklingen av rettferdig krig-tradisjonen er kommet fra sekulære kilder, slik som militæret. Slike kilder ble av flere i datiden ikke ansett å ha noe med moral å gjøre i det hele tatt, noe som må kunne kalles en feiltagelse. Den historiske opprinnelsen og mye av den historiske utviklingen av ideer som definerte begrensningene for tillatelig vold, kom fra militæret. Denne utformingen har ledet fram til folkeretten. Folkeretten er én del som har kommet ut fra rettferdig krig-tradisjonen, men folkeretten omfatter på langt nær alt som er å si om rettferdiggjøring -og begrensning av krig. Dessuten har både militær profesjonalisme i teori og praksis, og ikke-juridiske moralske vurderinger, både sekulære og religiøse, vært inspirert av rettferdig krig-tradisjonen.

Rettferdig krig-tradisjonen er praktisk moralsk visdom, som er utviklet gjennom refleksjon rundt virkelige problemer. Militærets praktiske utvikling har dermed hatt en funksjon for utviklingen av tradisjonen. Eksempelvis forandret krigføringen seg i kjølevannet av den industrielle revolusjon. Nye moralske og lovmessige restriksjoner ble nødvendig. Moderne krigføring ga behov for nye tanker i tradisjonen selv om tidlige forestillinger om rett og galt forble viktige (Johnson 1984:14-5; Johnson 1981).

Rettferdig krig kan være et misvisende begrep siden det kan høres ut som den ene siden er moralsk perfekt. Historisk har forsvarere av konseptet hellig krig hevdet

³ Det er viktig å presisere at rettferdig krig-tradisjonen ikke er én doktrine, men en tradisjon bestående av mange individuelle doktriner fra varierte kilder i en lengre periode (Johnson 1984:13), men i tidlige teologiske sammenhenger refereres den allikevel til som en doktrine, så derfor bruker jeg dette uttrykket når jeg viser til tidlige religiøse debatter.

⁴ Kirkelige rettslærde.

en slik perfektjon. Nåtidens konsept om ideologiske kriger har hevdet noe av det samme (ibid.). Men rettferdig krig-tradisjonen har mer tatt sikte på å omhandle verdslige spørsmål og verdivurderinger. Fra det 16. århundret, etter at Francesco de Vitoria argumenterte mot religionsforskjell som rett grunn for krigføring, har konseptet hellig krig vært utelukket for rettferdiggjøring av krig. Hensikten med rettferdig krig-tenkning er å gi retningslinjer for å ta relative moralske beslutninger med tanke på vår egen tid, i praksis, ikke bedømme de store teologiske spørsmålene om kampen mellom lyset og mørket (Johnson 1981).

Ad bellum-delen av rettferdig krig-tradisjonen har altså sin opprinnelse hos teologene, mens in bello har sin opprinnelse fra sekulært hold. Det som har formet rettferdig krig-tradisjonen, er altså både teori, praksis, med varierte forfattere. Siden ad bellum og in bello som begrep ikke har samme opprinnelse kan ikke historien gi noe klart svar på hvorvidt de er uavhengige eller ikke. In bello ble etablert i tradisjonen grunnet en naturlig utvikling. Når man i våre dager, med ganske andre referanserammer enn de forskjellige rettferdig krig-forfatterne hadde, igjen skal vurdere rettferdig krig-tradisjonen, er det viktig på nytt å vurdere komponentene tradisjonen består av. Opprinnelsen til ad bellum og in bello sier lite om begrepenes forhold til hverandre, siden de kom fra forskjellige hold. Dette gir at det ikke er et gitt svar på hvorvidt ad bellum og in bello bør være uavhengige av hverandre, selv om mange opp gjennom tiden og tradisjonens utvikling har tolket det dit hen. Dagens krigssituasjoner krever at man drar nytte av rettferdig krig-tradisjonens egenskap som gjør at den endres over tid. Hensikten med tradisjonen er å bruke den, og tilpasse den til dagens situasjoner, gjennom analyser.

2.3. Walzer og uavhengighetstesen

2.3.1 Rett og urett krig

Michael Walzer samlet trådene fra rettferdig krig-forfattere og videreførte tradisjonen. Hans syn er ett av de førende innen rettferdig krig-tradisjonen og sees ofte på som en utfylling av folkeretten (Johnson 1999:27). I rettferdig krig-tradisjonen er det nesten like mange retninger som forfattere, men mange bygger på hverandre, så når jeg har valgt å fokusere på Walzer, gir det mening av den enkle grunn at han bygger på

tidligere tenkere, men utformer sin versjon og begrepsbruk, som har hatt stor innflytelse. Han gir en møysommelig drøfting og argumentasjon rundt skillet *ius ad bellum* *ius in bello* (ibid.).

Walzers (1977) forståelse av rettferdig krig-tradisjonen kommer til syne i bruk av en annen terminologi enn *ius ad bellum* og *ius in bello*. Når Walzer viser til *ius ad bellum* bruker han konseptet ”theory of aggression”(aggresjonsteorien). Kjernen i aggresjonsteorien hans er ”the legalist paradigm”(lovparadigmet). På grunn av samfunnets kompleksitet representerer ikke paradigmet den fulle sannhet, men det er en nødvendig grunnlinje, den fundamentale struktur for den moralske forståelsen av krig. Walzer oppsummerer teorien i lovparadigmet. Walzer hevder at lovparadigmet ikke fungerer uten nødvendige revideringer. Med det menes at det er nødvendig med en modell til å starte med når man skal gjøre analyser, men at det internasjonale samfunn er så komplekst at for hver situasjon som vurderes, trenger også fundamentet å drøftes.

Walzers aggresjonsteori er *ius ad bellum*-kriteriene systematisert for å passe den moderne verden. Gjennom historiske illustrasjoner argumenterer han for sitt ståsted. Walzer selv mener at aggresjonsteorien ikke skal stå som urørt, men vil komme til å trenge revideringer, like fullt er det viktig å forstå den i sin opprinnelige form. Så, hva består lovparadigmet av?

- (1) Det første punktet sier at det eksisterer et internasjonalt samfunn med uavhengige stater. Det er statene som står som medlemmene i samfunnet, ikke individene. Selv om stater er etablert for å sikre innbyggernes friheter, kan de ikke bli utfordret av andre stater. Dette gir prinsippet om ikke-intervensjon (Walzer 1977:62).
- (2) Den andre delen sier at det internasjonale samfunnet er under lov som sikrer rettighetene til medlemmene av det internasjonale samfunnet. Det viktigste her er retten til territorial integritet og politisk suverenitet. Denne retten hviler igjen på rettighetene til individene i staten; deres rett til å bygge et selvstendig samfunn.
- (3) Den tredje delen sier at bruk av makt eller trussel om bruk av makt mot en annen stats politiske suverenitet eller territoriale integritet er en kriminell handling. (4) Fjerde del sier at aggresjon kan rettferdiggjøre to typer svar: en selvforsvarskrig av offeret

og/eller en krig med hensikt å opprettholde lov og orden, utkjempet enten av offeret eller et annet medlem av det internasjonale samfunn.

(5) Femte delen er klar: ingen ting annet enn aggresjon, primært mot en stat, kan rettferdiggjøre krigføring. ”There is a single and only just cause for commencing a war namely, a wrong received” (Vitoria sitert i Walzer 1977:62). Presist menes det at urett allerede må være begått før man kan gjengjelde handlingen. Sjette og siste del av aggresjonsteorien sier når angripende part har blitt slått tilbake kan de også straffes for sine handlinger (ibid.).

For nå skal jeg la aggresjonsteorien ligge litt, og i stedet se nærmere på Walzers gjennomgang av *ius in bello*. I Walzers terminologi kalles dette ”the war convention” (krigskonvensjonen). Walzers måte å gripe an *ius in bello* på er å etablere at den er lik for hver side uansett hvem som kjemper en rettferdig krig (uavhengig av *ius ad bellum*, med andre ord). For argumentets skyld vil jeg først gå inn på hva *ius in bello* faktisk er for Walzer, før jeg fortsetter til neste kapittel hvor jeg skal gå inn på hvordan den utspiller seg i praksis. Gjennom dette vil jeg komme til sakens kjerne, Walzers syn på forholdet mellom *ius ad bellum* og *ius in bello*. Ved at Walzer anerkjenner dualismen mellom disse delene må begge faktorene tas hensyn til når man skal bedømme hvorvidt en krig er rettferdig eller ikke. Men det er ikke dermed sagt at han mener de er avhengige, de kan sees på som to sider av samme sak (Reichberg et al. 2006: 643).

I sin krigskonvensjon redegjør Walzer for *in bello*-kriteriet om proporsjonalitet, deretter for differensiering og også doktrinen om dobbel effekt. Proporsjonalitet kan igjen deles i to: først at man ikke skal gjøre overdreven skade, det vil si, ikke gjøre mer skade enn hva som er militært nødvendig, ”military necessity,” ikke mer enn hva som er strengt tatt nødvendig for å oppnå seier. Det andre kriteriet sier at man skal veie ugjerningen som er begått, ikke bare mot det man gjør i det øyeblikket krigen pågår, men også skader man pålegger menneskene der å leve med i ettertid (Walzer 1977:129).

Så til *in bello*-kriteriet om differensiering. For Walzer dreier det seg om å beskytte de sivile, de ikke-stridende. Walzer skiller mellom de som er med som aktivt stridende og de som ikke er en del av krigføringen, ikke-stridende. Rettighetene deres

er ikke de samme, i det øyeblikket man tar på uniform er man del av en annen helhet enn den ikke-stridende, som gjør en til et legitimt mål for fiendtlige angrep (med mindre man er såret eller fanget) (ibid.: 138). Rettighetene til de sivile tar Walzer alvorlig. Det han bygger på, er primært begrepet om menneskerettigheter. Rettighetene til de ikke-stridende gir soldatene en plikt til å ikke skade dem. Deres friheter og retten til liv skal ikke krenkes. ”The rules of ’fighting well’ are simply a series of recognitions of men and woman who have a moral standing independent of and restraint to the exigencies of war” (Walzer 1977:135; Johnson 1999:132).

Walzers bruk av doktrinen om dobbel effekt har et klart budskap om at det viktigste er å ikke skade sivile. Soldatene skal så langt de kan forsøke å unngå å skade de sivile. Men hvis militære handlinger rettet mot legitime mål, setter ikke-stridende i nærheten i fare, er dette allikevel ikke nødvendigvis et brudd på deres rettigheter. Om handlingen er en militær nødvendighet, som vil komme til å sette ikke-stridende i fare, kan det være at den militære gevinsten er så stor at noen tap må aksepteres. Men man er hele tiden moralsk ansvarlig for disse handlingene. Walzer setter strenge krav til den allerede etablerte doktrinen om dobbel effekt. Doktrinen skal ikke på noen måte fungere som en rettferdiggjøring av sivile tap eller en ansvarsfraskrivelse. Walzer legger til at hvor den doktrinen gjør seg gjeldende, etableres det dobbel intensjon. ”First, that the ’good’ be achieved; second, that the foreseeable evil be reduced as far as possible” (Walzer 1977:152). Hvis å risikere soldaters liv redder/trygger sivile liv, skal det gjøres (ibid.: 152-3).

2.3.2. Midler og mål

Helliger målet middelet? Gjelder dette spørsmålet Walzer, er svaret nei. Han vil mene at disse to komponentene skal dømmes uavhengige av hverandre. De er nødvendigvis to sider av samme sak, men det gir ikke at de er avhengige av hverandre. I *Just and Unjust Wars* er hans hensikt å se krig som en helhet. Men siden dualismen med ius ad bellum – ius in bello hele tiden er til stede, velger han å redegjøre for rettferdig krig først angående ius ad bellum, deretter ius in bello. Gjennom dette gjør han samtidig rede for hvorfor komponentene må være uavhengige av hverandre, altså uavhengighetstesen.

For å etablere distinksjonen mellom *ius ad bellum* og *ius in bello*, bruker Walzer general Rommel som eksempel. Rommel var general under Hitler i andre verdenskrig og har i ettertiden blitt karakterisert som en aktverdig offiser, fordi han i stor grad overholdt krigens regler. Selv om han kjempet en urett krig på vegne av Nazi-Tyskland, ville han ikke bryte reglene for krigføring. Blant annet nektet han å ta livet av krigsfanger. Ordren fra Hitler som sa at alle fiendtlige soldater man møtte innenfor egne linjer skulle drepes, brente han. Det ville være merkelig å klandre Rommel for Hitlers aggressive kriger, samtidig som man berømmer hans avgjørelse om å ikke drepe fanger. Grunnen til dette, i følge Walzer, er at vi skiller mellom krig i seg selv, som ikke soldatene er ansvarlige for, og oppførselen i krigen som de er ansvarlige for. Rommel var underordnet avgjørelsestakerne, og kun ansvarlig for sine handlinger i krigen som svarte til krigskonvensjonen, mens det var på *ad bellum*-nivå krigen var urett. (Walzer 1977:38).

En annen situasjon fra andre verdenskrig hvor distinksjonen mellom *ad bellum* og *in bello* taes opp i Walzer, er den hvor *in bello*-premissene blir brutt, mens *ad bellum* blir overholdt, og det må jo nødvendigvis være på den andre siden av krigen. Britene utkjempet en rettferdig krig *ad bellum* mot nazistene, men deres handlingsvalg *in bello* kan kritiseres. Avgjørelsen fra britisk side om å terror-bombe tyske byer er blitt stående som omdiskutert i krigshistorien, blant annet fordi det i kampen mot nazismen var nettopp en slik ondskap som skadet sivile som skulle bekjempes. 300 000 tyskere ble drept i terrorbombingen, og over det dobbelte skadet.

Sjef for bombekommandoen, fra tidlig i 1942, Arthur Harris, uttalte at slike bombeaksjoner mot tyske byer var eneste måte å påføre skader av betydning på. Taktisk bombing kunne vært et alternativ, men Harris var av den overbevisning at taktisk bombing ikke ville gi de resultater som de søkte. Terrorbombing var det eneste middel som eksisterte for å bekjempe tyskerne. Churchill satte sin lit til bombekommandoen helt fra 1940. Det er ikke tvil her at *ad bellum* brukes til å rettferdiggjøre brudd på *in bello*. Walzer tillater denne løsningen til en viss grad og forsvarete Churchill i krigens tidlige fase (men ikke Churchill og Harris i 1944-45), ved å legge fram en doktrine om "Supreme emergency" som sier at ved ytterste nødvendighet kan man sette til side rettferdig krig-kriteriene (Walzer 1977:259).

Walzer gir ikke rom for noen sammenheng mellom *ad bellum* og *in bello*, men ved supreme emergency tillates det brudd på krigskonvensjonen, brudd på *in bello*-premissene. Det Walzer sier er at ved ekstreme omstendigheter i krig er det tillatt å bryte vanlige regler for rettferdig krig. Helt i begynnelsen av andre verdenskrig var bombetokt britenes eneste måte å skade den tyske stridsmaskinen på.

Men Walzer ser også problemet med å definere når de ekstreme omstendighetene er altoppslukende, når det faktisk finnes supreme emergency. Krig er sjelden en kamp om universelle verdier. Der hvor den ene siden kan defineres som “evil objectified in the world” (ibid.: 253) (slik Walzer passende karakteriserer nazismen), er nødvendigheten av Walzer supreme emergency forståelig. Men Walzer (ibid.: 255) presiserer at selv om man kunne identifisere en trussel som er så ille, som ville ødelegge våre verdier og tilværelse som vi kjenner den, måtte den også være umiddelbart forstående og det kunne ikke finnes noen andre fremgangsmåter som forsvar som alternativ, for at supreme emergency gjør seg gjeldende.

Ved å gå så langt i språkbruken som å karakterisere noe som ondskapen selv, viser Walzer at meningen med supreme emergency ikke skal taes lett på. *In bello*-premissene må forsvares så lenge det er mulig. Når de blir brutt, kan det ikke hevdes at de har blitt svekket, redusert eller tapt. De er blitt satt til side, men er der fremdeles. De må vike for en viktig seier for menneskeheten, slik som seier over nazismen, som var en trussel mot liv og friheter. Det Walzer synes å gjøre, er å prøve å sette i system og lage en doktrine for de mest ekstreme, sjeldne tilfellene. Selv Walzer finner bare én hendelse i historien som kunne leve opp til de strenge kravene for supreme emergency doktrinen; starten på andre verdenskrig før USA ble involvert (Walzer 1977:247).

Supreme emergency har lite å gjøre med diskusjonene rundt dagens krigføring. I senere krigføring har det ikke vært tilfeller for at reglene skal settes til side. Dualismen i vår moralske oppfatning er nedfelt i folkeretten: krig er forbudt, (jfr. aggresjonsteorien), men når krig forekommer, har vi regler for hvordan det skal gå for seg. Uavhengig av årsak for krigen, har soldater som utkjemper den, uansett side, like moralske forutsetninger og rettigheter. Med moralske forutsetninger sikter jeg til Walzers “Moral Equality of soldiers” (soldaters moralske jevnbyrdighet), inkludert lik rettighet til å drepe fiendtlige soldater (ibid.: 34). Hver og en soldat blir ledet ut i kamp

i lojalitet til sin stat med krav om at de adlyder loven. Den moralske statusen til soldatene er den samme. Derfor må man dømme soldatenes oppførsel uavhengig av hvordan man dømmer saken man kriger for (ibid.: 127).

At soldatene forblir jevnbyrdige parter er essensielt, og dette er viktig å huske med tanke på begrep som brukes om bruk av væpnet makt. Det er nå en bevegelse vekk fra å kalle bruk av væpnet makt for krig i søken etter å definere handlinger. I FN (Folkeretten) nevnes ikke begrepet krig, som er tatt vekk til fordel for ord som aggresjon og selvforsvar. Men, uansett om man kaller bruk av væpnet våpenmakt enten humanitær intervensjon eller politiaksjon (slik som i Korea-krigen), så endrer ikke denne begrepsbruken faktumet at det likevel er krig det er snakk om. Ved å bruke begrepet krig er det lettere å jevnstille soldatene (mot andre begrep som mer definerer hvem som har retten på sin side). Krigskonvensjonen gjelder begge parter på like premisser, og da er de stridende jevnbyrdige, ikke en part som har en rett til å straffe den andre (ibid.: 41).

Walzers likestilling av soldater, uansett side, og derav uansett grunn for hvorfor man kjemper, er essensielt. Videre er “retten til å ta liv” underlagt to grupperinger av regler. Den første omhandler hvordan og når man er berettiget til å ta liv, den andre omhandler hvem man kan ta livet av. Som Walzer fokuserer jeg på det sistnevnte. Hvor og hvordan man kan ta liv er viktige spørsmål å diskutere og ha klart for seg, men er ikke det Walzer primært fokuserer på. Han velger å fokusere på hvem som er legitime mål (ibid.: 42). Krig skilles fra mord og massakre ved at man etablerer regler før utkjempen. Som Walzer legger jeg da fokuset på hvem man kan være berettiget til å ta livet av, som igjen sier noe om soldatenes ansvar.

Hvilke regler som gjelder med tanke på å ta liv, er ideelt sett universelle og ikke subjektive. Visse grupper i samfunnet skal og bør holdes utenfor krigføringen. Selv om detaljer varierer, finnes det en generell oppfatning om at krig er “a combat between combatants” Men hvem er ikke-stridende? Her kan detaljene rundt reglene være like uklare (eksempel: ikke-stridende er ikke legitime mål, men hva med de som jobber på våpenfabrikker?) som ved den andre grupperingen av regler (eksempel: hvilke våpen som er tillatt å bruke). Likevel står Walzer fast ved at soldatene er likt bundet til

reglene, selv om reglene er ufullkomne fordi soldatene er, uansett side, hverandres likemenn.

Selv om detaljene rundt reglene er foranderlige og gjerne avhengige av kultur, situasjon, religion og andre hensyn, sier Walzer at det finnes noen grunnregler man er enige om. Walzer tar for seg disse og etablerer dem som krigskonvensjonen. Hensikten med krigskonvensjonen er å slå fast pliktene til de stridende stater og militære ledere og for hver individuell soldat. Hver og en soldat opererer normalt under den antagelse at deres krig er rett/rettferdig, ikke nødvendigvis fordi det er en rasjonelt velbegrunnet antagelse, men fordi man har tiltro og lojalitet til den offisielle holdningen og avgjørelsen. Det gjør dem ikke til kriminelle. De går i kamp og møter sine moralske likemenn. For Walzer må man ta hensyn til soldatenes subjektive dømmekraft; denne skal taes hensyn til når en objektiv dom over deres gjerninger skal felles. Dette er fordi de ikke er ansvarlige for *ad bellum*, deres rolle er å følge ordre. Når det gjelder dom over deres gjerninger, er det implementeringen av handlinger de stridende skal stå til ansvar for.

Samme regler gjelder for stridende uansett side, siden man skiller mellom *ad bellum* og *in bello*. Det gjør at det ikke er de stridende som er ansvarlige for krigen, men de som tar avgjørelser på høyere hold. Dette standpunktet til Walzer gjør det i praksis mulig å føre en krig etter regler. Uansett hvorfor krigen tok til, så kan de stridende parter ha en gjensidig forståelse om at man skal forholde seg til krigskonvensjonen. Dette vil begge parter tjene på, for sannsynligvis er partene i en krig ute etter å beskytte egne.

2.4. Oppsummering

En analytisk gjennomgang av rettferdig krig-komponentene *ad bellum* og *in bello* gir en forståelse av bakgrunnen, betydningen og utviklingen av dem. Dette er viktig fordi dette er med å bygge opp under at det trengs nye bidrag i diskusjonen rundt *ad bellum* og *in bello*. Ved å vite hva de to komponentene består av, hvor de kommer fra, og hvordan de tidligere har blitt anvendt ser vi at rettferdig krig-tradisjonen er et stødig rammeverk, som allikevel fortsetter å være under utvikling takket være både teori og

praksis. Walzers viktige bidrag bygger på de tradisjonelle forfatterne, men føyer til og inkluderer nye situasjoner i tradisjonen, slik som humanitær intervensjon.

Walzer legger vekt på det komplekse forholdet mellom *ad bellum* og *in bello*, men mener at partene er logisk uavhengige hverandre og etablerer sin forståelse av tradisjonen. Lovparadigmet, krigskonvensjonen, supreme emergency og soldaters moralske jevnbyrdighet, er alle, med vekt på den sistnevnte, essensielle for den videre diskusjonen. Walzer har klare og tydelige oppfatninger og ser ut til å ta sikte på å ha moralske regler som vil være mulige å implementere i praksis. Bare det alene gjør hans bidrag så viktig, men det gir også store rom for diskusjoner rundt de mange gråsoner krigføring inneholder.

3. Uavhengighetstesen – uavhengighetsproblemet?

3.1. Innledning

3.1.1. Kritikk av Walzer

Rettferdig krig-tradisjonen gir fortsatt muligheter for motsetninger innad i tradisjonen. Nye situasjoner gir liv til nye diskusjoner, og nye forfattere tar grep i diskusjonen. Walzers bok fra 1977, paradigmatisk som den er, har blitt etterfulgt av mange diskusjoner. Walzers filosofi ble og blir fortsatt utfordret. Hans konkretisering av sin forståelse av rettferdig krig-tradisjonen er en videreføring av tradisjonen hvor skillet *ius ad bellum* – *ius in bello* slås fast. Som sett på i forrige kapittel, ble ikke *ius in bello* vurdert selvstendig før Grotius, selv om elementer som faller under *ius in bello* ble tatt opp.

Jeg skal i dette kapitlet se på kritikk av Walzers forståelse av *ius ad bellum* og *ius in bello* som uavhengige av hverandre. Problemer som et slikt bastant skille pådrar seg må vurderes, siden vurdering av soldaters oppførsel i krig er et like viktig tema nå som noen gang. Hvordan vi skal vurdere rettigheter, forpliktelser og ansvar som soldater bør ha, kan fortsatt diskuteres og er til dels sakens kjerne. Her skal jeg se på hvordan det kan argumenteres for at stridende kan deles i rettmessige og urettmessige stridende, og at de ikke kan føre krig på samme premisser, og hvordan dette igjen gir problemer for å dømme *ius in bello* uavhengig av *ius ad bellum*. De moralske føringene som legges for soldater i en enten (objektivt) rettferdig eller urettferdig krig, blir forskjellige, og da vil man kanskje også bedømme de rettmessige eller urettmessige stridende forskjellig.

3.2. Uavhengighetsproblemet

3.2.1. De stridende

I forrige kapittel så jeg på hvordan utviklingen av rettferdig krig-tradisjonen ledet mot en deling av måten å bedømme en krig på, men jeg har også presisert at rettferdig krig-tradisjonen ikke består bare av én klar linje. For Francisco de Vitoria er det en sammenheng mellom *ad bellum* og *in bello* (Vitoria 2006:323). Det er viktig å

presisere at Vitoria er noe ukonsekvent i sitt verk *De iure belli*, men det jeg vil med Vitoria er å få fram skillet mellom rettmessige og urettmessige stridende. For Vitoria kan det ikke synes hensiktsmessig å skille mellom *ad bellum* og *in bello* fordi *in bello* sees som en forlengelse av *ad bellum*.

Vitoria (2006:322) sier at i en urettferdig krig kan det ikke være noen sanne, rette handlinger. Kan en krig være rettferdig på begge sider? I følge Vitoria er dette ikke mulig, med mindre den ene siden er uvitende om sin skyld (og dermed tror de fører rettferdig krig). Hadde begge sider kommet til enighet om at begge har rettferdigheten på sin side, ville det ikke bli noen krig, verken angrepskrig eller forsvarskrig, siden de lovmessig ikke kan kjempe mot hverandre. De kan ikke kjempe mot uskyldige. Men dette er heller ikke tilfellet i de faktiske krigene som har utspunnet seg. Uvitenhet eller en feiloppfatning vil forsvare krigføring. Men siden en side er skyldig i urettferdig krigføring, følger et skille mellom rettmessige og urettmessige stridende. Krig ville ideelt sett ikke funnet sted om ikke en part handlet urett. Og urettmessige stridende kan forsvares hvis de handler i god tro om at de ordrer de får, er de rette og følge. Men hvis deres samvittighet sier annet, da er de ansvarlige for å gå imot ordren. De stridende skal handle i følge sin samvittighet. Hvis samvittigheten tilsier at deres krig er urettferdig, da kan de ikke gå i krig (ibid.: 322).

Vitoria går også inn for å forsvare de uskyldige, ikke-stridende. Fordi de er uskyldige og ikke skader noen, kan de heller ikke være rettmessige mål. Tvert i mot, intenderte angrep mot uskyldige er på det strengeste forbudt. Vitoria knytter det å skille mellom stridende og ikke-stridende til skyld og uskyld. Så Vitoria søker ut den skyldige og slutter at den part som fører urettferdig krig, er skyldig, selv om de stridende som faktisk fører krigen (de urettmessige soldatene), ikke er klar over sin skyld, og dermed er ikke deres handlinger en synd (Vitoria 2006:324; Ingierd, Syse 2005: 91). Det Vitoria gjør her, er å skille mellom stridende og ikke-stridende samtidig som han viser at de stridende kan deles i rettmessige og urettmessige stridende. Dette leder meg til klassifisering av stridende.

3.2.2. Klassifisering av stridende

Spørsmålet om hvorvidt *ius ad bellum* og *ius in bello* bør dømmes uavhengig av hverandre eller ikke, dreier seg om soldaters ansvar, rettigheter og forpliktelser. Hvem som er de såkalte stridende, hvordan de skal inneha sin posisjon, *in bello*, er det som vil undersøkes videre her. Walzers “Soldaters moralske jevnbyrdighet” tilsier at partene i en konflikt som bærer uniform, er stridende, og man skiller ikke mellom de stridende, uansett grunn til at de utkjemper krig; de har lik rett til å ta liv og lik plikt til og skåne sivile. Stridendes ansvarssfære er begrenset til *in bello*. Men er en slik forståelse for endimensjonal? Bomann-Larsen (2007:94) skriver om Walzer: ”He collectivises soldiers in a way that is inconsistent with the theory of individual rights on which he relies. This collectivisation appears as an ad hoc solution to the problem of the naked soldiers.”⁵

Det finns altså problemer med Walzers forståelse av soldater som “uskyldige angripere,”⁶ uansett om de er rettmessige eller urettmessige stridende som utkjemper en rettferdig eller urettferdig krig. McMahan (2004:697-698) er en av flere som ser problemet med å gi lik behandling av stridende uansett om de er såkalte urettmessige eller rettmessige stridende. Han knytter dette til om grunnen til å gå til krig er rettferdig eller ei. McMahan begynner med å si at man ikke kan være ”uskyldig stridende” dersom man er med og deltar i et overraskelsesangrep på en uvitende part, altså at en nasjon angriper en annen uten noe forvarsel. Det utfordrer prinsippet om at det alltid går an å utkjempe en urettferdig krig i overensstemmelse med *in bello*-reglene. Det som kan rettferdiggjøre å bryte *in bello*-kriteriene i konkrete situasjoner, er om man har en rettferdig grunn (slik som humanitær intervensjon). Dette vil drøftes nærmere i oppgaven.

Flere hevder at det er et skille mellom urettmessige og rettmessige stridende og begrepene skyld og uskyld blir knyttet til denne diskusjonen. Vitoria mener at de skyldige vil være de som fører urettferdig krig, enten de er klar over det eller ikke.

⁵ ”Naked Soldiers” viser til stridende som er sårbare eller forsvarsløse; enten de sover, er uvæpnet eller på annen måte oppholder seg uten å være en trussel (på det tidspunktet) for den andre part. Ved å si (som Walzer) at alle soldater er tillatte mål siden de på et senere annet tidspunkt kan utgjøre en fare, løser man problemet med hvordan man skal gå frem mot ”naked soliders”, selv om de der og da ikke er noen trussel. (Bomann-Larsen 2007:94)

⁶ I følge Walzer er de ”uskyldige angripere” det her siktes til, de ”ikke-ansvarlige” for krigen de fører, uansett om de er urettmessige stridende (Bomann-Larsen 2007:94).

Men begrep som skyld er et ord som er utelukkende negativt, og flere nyere forfattere refererer heller til de ikke-uskyldige. Det gjør at man kan skille rettmessige stridende fra ikke-stridende. Denne inndelingen er ikke McMahan enig i, og støtter seg heller på forfattere i tradisjonen, som Vitoria.

Rettferdig grunn er et av de ad bellum-premissene som veier tyngst, og kanskje det som blir mest fokusert på i våre dager. McMahan (2005) legger sitt fokus på rettferdig grunn i spørsmålet om hvorvidt det bør være et skille mellom ad bellum og in bello. At den bakenforliggende årsaken for bruk av våpenmakt er godt og tydelig forklart, er viktig hvis man velger å bruke væpnet makt. Når det er sagt, er også de andre prinsippene viktige, men kan kanskje lettere å omgås. Dersom legitim autoritet i dag vil si å ha tillatelse fra FNs Sikkerhetsråd, så har den blitt omgått. Kosovo er et tilfelle hvor legitim autoritet ble sett vekk i fra, siden Sikkerhetsrådet allikevel ville blitt låst med tanke på vetoene som man forutså fra Russland og antakelig Kina. Å klargjøre rett intensjon kan være vanskelig siden handlinger ofte motiveres av flere årsaker. Om man oppdager at konsekvensene av ens handlinger gjør at sivile skånes, kan man hevde at det hele tiden var den ene intensjonen bak handlingen. Et eksempel her er USAs inngripen i Irak. Det er ingen tvil om at USA hadde flere motiv for å handle som de gjorde, og at å gi humanitær hjelp kunne ha vært en av dem. Imidlertid var det atomvåpen de sa at de fryktet, og at det var det de lette etter. Når funnene lot vente på seg, begynte deres uttalte intensjon for angrepet å vris til ”det irakiske folks frihet fra tyranni” og fokuset på atomvåpen svant hen.⁷ De skjønsmessige ad bellum prinsippene lar jeg ligge for nå.

Ved å slå fast rettferdig grunn som en nødvendig forutsetning for ikke å bryte in bello differensieringsprinsippet, blir in bello-kriteriene vanskelige å applisere uavhengig ad bellum. Kort sagt kan man si at hvor det ikke finnes rettferdig grunn, kan ikke noen krigshandlinger differensiere eller være proporsjonale. Rollene til de stridende får betydning, det blir et skille mellom rettmessige stridende og urettmessige stridende. Rettmessige stridende har rettferdig grunn til å kjempe, og vil føre en rettferdig krig. Urettmessige stridende oppfyller ikke kravene til rettferdig grunn for å gå til krig. Deres side fører ikke en rettferdig krig. Hvis urettmessige stridende likevel

⁷ For nærmere gjennomgang av USAs invasjon i Irak, se *State of denial*, Bob Woodward 2006.

skulle kunne kjempe i krig, hevder McMahan (2004:700) at Walzers argument om moralsk jevnbyrdighet mellom soldater ikke er godt nok: de kan ikke vurderes ad bellum siden de stridende kjemper på grunn av lojalitet til egen autoritet, lovpålagt av sine myndigheter. Om man godtar dette argumentet, ville ikke dette gjøre de urettmessige stridende til rettmessige stridende, men muligens til ”unnskyldte stridende.” Så da vil en part være rettmessig stridende og den andre unnskyldte stridende. ”It is false that unjust combatants do no wrong to fight provided they respect the rules of engagement. And it is false, a fortiori, that jus in bello is independent of jus ad bellum” (ibid.).

McMahan (2004:702) erkjenner at hvis man legger subjektiv oppfatning til grunn, kan allikevel nødvendigheten om å vite hvorfor man går til krig omgås. Hvis soldaten, en urettmessig stridende selv tror at han fører en rettferdig krig, (fordi han kan være feilinformert av sine overhoder) kan han bli sett på som en rettmessig stridende. Dette er i tråd med Victorias tanker, at siden stridende ikke er med i avgjørelsesprosessen om hvorvidt man skal gå til krig, må de følge ordre og handle ut av god tro til sine overordnende (med mindre deres samvittighet sier at dette er galt, da skal de handle etter sin samvittighet). En slik subjektiv oppfatning av rettferdighet er likevel kontroversiell og ville ikke favne mange av de urettmessige stridende, for deres årsaker for å velge å kjempe varierer. Den overnevnte gruppen vil kunne bli sett på som rettmessig stridende.

Men hva med de som kunne ha skaffet seg den nødvendige informasjonen, men valgte å ikke gjøre det; hva med de som ga etter for press selv om de visste å utkjempe krigen var galt; og hva med de som velger av fri vilje og sloss for en sak de vet er urett? Hvis soldater også in bello skulle dømmes etter sine subjektive oppfatninger, ville det støte på problemer. Likevel, Walzer og andre forsvarere av tradisjonen ser ikke dette som noe poeng, stridende er ikke ansvarlige for ad bellum-regler, men ansvarlige for in bello (ibid.). McMahan mener at det kan synes som nyere forfattere i rettferdig krig-tradisjonen er mindre opptatt av hva som er rettferdig krig og hva som er urettferdig krig, enn tradisjonen de hevder å representere, og mer opptatt av konsekvensene av krig og reglene som benyttes til å kontrollere disse konsekvensene (McMahan 2005:10).

3.2.3. Parallellargumentet

Jeg skal kort beskrive McMahan's parallellargument. For å se nærmere på hvordan rettferdig grunn kan sies å påvirke in bello-kriterier, ser jeg på rettferdig grunn i sammenheng med proporsjonalitetsprinsippet. Proporsjonalitet vil si at krigshandlingens gode effekt må overgå dens negative virkning. Men hvis gode effekter som kan bidra til rettferdighet er de som er bygd på rettferdig grunn, da kan det se ut til at de er de eneste goder som kan innregnes for proporsjonalitet (altså at ingen handling kan være proporsjonal hvis det ikke ligger rettferdig grunn bak i utgangspunktet). I fravær av rettferdig grunn vil handlinger ikke kunne rettferdiggjøres som gode. Siden både differensiering og proporsjonalitet er in bello-kriterier, må begge være oppfylt for å føre en rettferdig krig in bello, det vil si at urettmessige stridende ikke kan føre en rettferdig krig.

McMahan (2004) tester dette argumentet med flere moteksempler, med et som skiller seg ut. Hvis de urettmessige stridene er en urett trussel mot de urettmessige stridende, (de truer med å angripe sivilbefolkningen for å tvinge fram overgivelse) så er det gode de urettmessige stridende kan oppnå, - å redde livene til uskyldige – proporsjonalt med den skade som de kan påføre de rettmessige stridende. Altså: hvor siviles liv kan reddes, handler de urettmessige stridende i tråd med in bello-reglene, og ingen kan si det er galt å forsvare de uskyldige.

Så holder allikevel ikke dette argumentet vann? McMahan går nærmere og vender fokuset nok en gang på rettferdig grunn, nemlig at rettferdig krig-tradisjonen ser rettferdig grunn som én grunn, mens McMahan hevder det kan være flere mål samlet under en krig, og da er ikke alle grunner nødvendigvis rettferdige. Selv om den overordnede grunnen til krig er rettferdig, betyr det ikke at det ikke finns underordnede grunner som ikke er rettferdige, og motsatt. Jeg skal ikke gå mer inn på dette her, bare vise hvordan moteksemplet er fullt mulig selv om den overordnede grunnen til de urettmessige stridende ikke er rettferdig. Det forandrer ikke på hans argumentasjon om at en krigshandling ikke kan være i overensstemmelse med proporsjonalitetsprinsippet i fravær av rettferdig grunn. Men rettferdig grunn trenger ikke å være én grunn som rettferdiggjør krigen som helhet. Denne forståelsen av rettferdig grunn svekker uavhengigheten mellom in bello og ad bellum. For her refererer rettferdig grunn ikke

bare til handlingen å gå til krig, men også de individuelle handlingene i krig. Videre presiseres det at kravet til rettferdig grunn, og til de andre ad bellum-kriteriene, hele tiden må vurderes under krigens utvikling. Det vil si, for eksempel, at siden grunnen for hvorfor krigen blir utkjempet kan endre seg i løpet av kampen, må rettferdig grunn vurderes på nytt i selve utkjempingen, og man må forsikre at den fortsatt finnes.

McMahan (2004:713) ser at skillet ikke kan være så absolutt som rettferdig krig-tradisjonen sier det må være. Urettmessige stridende kan ikke delta i en krig som i utgangspunktet er urett ad bellum, uten at de da også utøver urett in bello, mens rettmessige stridende kan føre krigen i tråd med in bello-kriterier siden krigen i utgangspunktet (ad bellum), gir dem rett til å kjempe. Altså, in bello kan i følge McMahan ikke vurderes som uavhengig av ad bellum.

3.2.4. Problem med det normative

Deskriptivt er det ikke noe problem med Walzers idé om at en krig kan være urettferdig ad bellum, og måten den føres på rettferdig, in bello, og vice versa. For in bello-reglene kan følges uansett om krigen er urett. Deskriptivt medfører også Walzers eneste doktrine hvor brudd på rettferdig krig-kriteriene er berettiget, supreme emergency, riktighet. De fleste politiske ledere som står ovenfor et forferdelig nederlag, vil trolig bryte de tradisjonelle rettferdig krig-restriksjonene, og etisk sett skaper dette uklarhet (Cook 2007: 140). Man kan sympatisere med en leder som i et ekstremt tilfelle setter til side rettferdig krig-restriksjonene (og de fleste tilfeller gjør de nettopp det), men det er ikke noe argument for at supreme emergency skal fungere som en normativ doktrine. Walzer presenterer kun et eksempel hvor supreme emergency faktisk kunne ha gjort seg gjeldende. Cook (ibid.: 141) legger til at Walzer vektlegger de politiske samfunnenes forsvarsrett på feil måte, siden disse ikke er statiske enheter. Historien viser at identitetstilknytning til det politiske samfunn ofte er flytende. Tilhørighet er skiftende, for eksempel der land har erobret andre land. Da det skjedde kunne det være under et tragisk nederlag, men med tiden sees det ikke som et problem lengre. Cook mener at Walzer overdriver betydningen av behovet for å beskytte de politiske samfunn som eksisterer akkurat nå.

Risikoen ved å følge Walzers strategi i et forsøk på å forme en moralsk tillatelse for supreme emergency er ganske enkelt for stor. Skal rettferdig krig-tradisjonen være

i stand til å legge meningsfulle føringer og restriksjoner for krigshandlinger må den være nettopp regelsettende og ikke noe politiske leder vil kunne misbruke for å rettferdiggjøre urettferdige krigshandlinger. Hvis ledere kommer så langt at de vil bryte regelverket, la det være klart at det er et betydelig moralsk brudd (ibid.: 146). En doktrine som tillater brudd på in bello-premissene ser ikke ut til å være forsvarlig. Da er det mulig at en svakere uavhengighet mellom ad bellum og in bello vil være mer meningsfullt. Walzer har hele tiden vært klar på dualismen i rettferdig krig-tradisjonen men, sett bort i fra hans supreme emergency, er ad bellum og in bello konsekvente, hver for seg.

Deskriptivt er det heller ikke noe problem med uavhengighetstesen, men hva om den skal forsvares normativt? Hvordan er reglene da berettiget? Walzer hevder nødvendigheten av å skille mellom ad bellum og in bello, for det er eneste måte å sikre den likestillingen mellom soldater som igjen gjør at krigen forblir en kamp mellom stridende ("a combat between combatants"). Dette gir en grunn til å forsvare tesen, men rettferdiggjør den ikke (Bomann-Larsen 2007:118). Bomann-Larsen (ibid.) tar opp problemet hun synes å finne i Walzers analogier. I lovparadigmet sies det at aggresjon alltid er en kriminell handling, og rettferdig grunn er et svar på urett.

Så hvordan kan Walzer vise at urettmessige stridende (i Walzers terminologi uskyldig stridende, som utøver urett) har de samme rettigheter som de rettmessige stridende? For å forstå kriminelle handlinger i det internasjonale samfunnet viser Walzer til analogier til samfunnet på nasjonalt nivå. For Walzer er de viktige også som mot-analogier. Det han vil vise, er at på det nasjonale plan er det ingen uavhengighet mellom midler og mål, mens på det internasjonale plan er det en uavhengighet.

Det han skiller mellom, er at det er regler i krig, mens for kriminelle handlinger på nasjonale plan, slik som ran, voldtekt eller mord, finnes det ingen regler for (altså det finnes ikke regler for hvordan de skal bli utført, siden de i utgangspunktet er forbudt). Det Bomann-Larsen (2007: 120-1) påpeker her er at, selv om det ganske riktig ikke er regler på nasjonalt plan for kriminelle handlinger, men på internasjonalt plan, sier ikke dette noe om *berettigelsen* for in bello-reglene. Walzer svarer ikke på hvorfor urettmessige og rettmessige stridende likevel ofte antas å ha de samme in bello-rettighetene. Man kan ikke svare på dette spørsmålet bare ved å referere til

reglene som man prøver å forklare. Dette forsvarer ikke uavhengighetstesen. Soldater er ikke likestilt i krigføring bare fordi de følger de samme in bello-reglene. Walzer prøver å begrunne sitt argument med reglene han søker å argumentere for. Det er ikke gyldig (ibid.).

3.2.5. Selvforsvarsargumentet

Selvforsvar er ofte regnet som viktigste legitime grunn for bruk av våpenmakt igjennom hele rettferdig krig-tradisjonen. Man kan med rette svare med våpenmakt mot et angrep. Bomann-Larsen fremhever at ved å skille mellom rettmessig og urettmessig stridende i tillegg til å skille mellom stridende og ikke-stridende, er det ikke så enkelt som at selvforsvar gir stridende rett til å ta livet av andre stridende. Det er viktig å skille stridende fra ikke-stridende, men det er ikke nok, i følge Bomann-Larsen (2007:124), urettmessige stridende og angripere er de eneste som gjør seg tillatt til å bli drept. De rettmessige stridende, de som forsvarer seg, har ikke på samme måte gjort seg “liable to be killed”. De tillatte mål er kun de som fører en urettferdig krig. Francisco Suárez (Suárez 1944: 845-6) forfekter dette synet og inkluderer under uskyldige alle som ikke har deltatt en kriminell handling eller i en urettferdig krig.

Hvis man ser på hverdagsanalogier, kan man si at om en raner skyter en butikkansatt, er det en forbrytelse. Men om en sikkerhetsvakt observerer dette, og skyter tilbake for å beskytte den butikkansatte og seg selv, gir ikke sikkerhetsvaktens forsvar raneren rett til å fortsette å skyte og ta livet til den butikkansatte og sikkerhetsvakten. Den butikkansatte har ikke gjort noe for å være en trussel, ei heller har han satt seg i en situasjon hvor han er et tillatt mål å drepe. Derimot har raneren, ved å gå inn i en butikk, gjort seg til en trussel, og hvis man må ta livet hans for å spare uskyldiges liv, så vil det være selvforsvar.

Fornuften tilsier at selv om forsvarerne går til motangrep, gjør ikke det dem til en lik trussel som den angripende part, de urettmessige stridende. Det vil si at angriperne ikke kan kalle det selvforsvar når de står overfor motangrep de skal forsvare seg mot. Selvforsvar er grunnleggende asymmetrisk i sin rettferdiggjøring. Hvis man da aksepterer dette, vil det si at man ikke unngår asymmetri mellom rettmessige og urettmessige stridende. De urettmessige stridende kan ikke beskytte seg

mot et motangrep uten at det blir en del av det opprinnelige urettferdige angrepet (Bomann-Larsen 2007:125).

3.2.6. Krigsforbrytelser og uskyldige

Beskyttelse av ikke-stridendes immunitet synes å være den fremste grunnen til at blant annet Walzer argumenterer for uavhengighet mellom *in bello* og *ad bellum*. Bomann-Larsen (2007:128-32) tar for seg den bekymringen og argumenterer for at ikke-stridendes immunitet ikke avhenger av uavhengighet mellom *in bello* og *ad bellum*.

Bekymringen om antagelsen om at partene i en krig er moralsk ulike, er at man rokker ved hvem som har immunitet fra våpenmakt. I stedet for å skille mellom stridende og ikke-stridende, vil skillet bli rettmessige og urettmessige mål. Bekymringen er berettiget siden i rettferdig krig-tradisjonens utvikling har stridendes likhet og ikke-stridendes immunitet gått hånd i hånd. Som en naturlig følge ble skillet *ius ad bellum* – *ius in bello* viktigere. Imidlertid, er det mulig å opprettholde skillet mellom stridende og ikke-stridende, samtidig som man skiller mellom rettmessig og urettmessig stridende.

Bomann-Larsen viser til Walzers eksempel om Rommel. For Walzer måtte nødvendigvis *in bello* være uavhengig av *ad bellum*, siden man kunne bifalle hans valg om å brenne ordren. Men, Bomann-Larsen snur på Walzers argumentering. Man kan ikke klandre en for *ikke* å ta livet til noen. Dette er ikke en handling som trenger rettferdiggjøring. Anta at reglene for å beskytte ikke-stridende og krigsfanger er vel begrunnet og å handle i tråd med dem virker som det rette å gjøre, ikke fordi situasjonen tatt i betraktning at det er det riktige å gjøre, men fordi det er det riktige å gjøre, uansett. La oss gå tilbake til situasjonen angående Rommel. Det at man bifaller hans valg om å brenne ordren om å ta liv, er heller at man bifaller Rommels valg om å følge sin moralske plikt: den moralske plikten om å ikke ta livet av fanger, selv om han blir beordret til å gjøre noe annet. Det å ikke drepe noen er ikke en handling som krever rettferdiggjøring. Riktignok, kan en situasjon oppstå, hvor en soldat setter seg selv, andre og oppdraget i fare ved å nekte å drepe en stridende, og derfor trenger rettferdiggjørelse av sine handlinger. Men dette er ikke situasjonen til Rommel (ibid.: 129).

Det som blir klart gjennom dette er at respekten for immuniteten til ikke-stridende fungerer på samme måte. Selv om urettmessige stridende ikke har noen tillatelse til på noen måte å utøve vold, kan de ikke klandres, og kan til og med møte anerkjennelse for å utkjempe kampen på riktig måte, altså handle i følge reglene og gjøre det som er moralsk riktig. Samme argumenter følger når det kommer til krigsforbrytelser. Det er også mulig for en rettmessig stridende å utføre krigsforbrytelser, og det er mulig for en urettmessig stridende å utsette stridende for skade i visse situasjoner, med retten på sin side (jfr. doktrinen om dobbel effekt). Rettmessige stridende kan utføre handlinger på individnivå som gjør dem straffeskyldige, og urettmessige stridende kan med sin fulle rett prøve å stoppe dem, om det så krever at de tar livet av dem.

Det trengs ikke uavhengighet mellom *ad bellum* og *in bello* for å skille krigsforbrytelser fra krigshandlinger. Selv om krigen i seg selv er rettferdig, kan det være rettmessige stridende som utfører handlinger som er urett. I kontrast til Rommels tilfelle, som er på gal side *ad bellum*, men handler rett *in bello*, kan vi se på Harris' valg, han er på rett side *ad bellum*, men handler galt *in bello*. Hvis man da ser bort fra Walzers *supreme emergency* som gyldig normativ doktrine, men likevel vil forsvare de valg som ble gjort, er det en tilnærming mellom *ad bellum* og *in bello* som kan være svaret.

I tilfellet med Rommel trengs det ikke et skille mellom *ad bellum* og *in bello*, i tilfellet med Harris er et skille vanskelig å opprettholde. Bombingen av tyske byer var en avgjørelse som britiske militærledere diskuterte mye, men de fleste holdt på at så lenge det var militært nødvendig og i forbindelse med militære mål, burde bombingen fortsette. Men, i realiteten var det tyske sivile som fikk unngjelde. Walzer omtaler det slik: "(...) the truth is that the supreme emergency passed long before the British bombing reached its crescendo" (Walzer 1977:261). Da Harris ble leder for bombekommandoen var ikke britene lengre i en situasjon som kunne forsvare angrep rettet mot sivile tyskere. Et mye omtalt tilfelle er Dresden. Da krigen i realiteten var vunnet i 1945, bombet britene Dresden, under Harris' kommando. Over hundretusen mennesker døde (ibid.: 261-2).

Bombingen av Dresden kan vanskelig beskrives som noe annet enn urett. Harris' argument om at denne handlingen kortet ned krigen er et noe usikkert argument. Bombingen av Dresden hadde neppe noen innvirkning på når krigen ble avsluttet. Blant annet Walzer avviser dessuten at det noen gang er forsvarlig å bevisst bombe sivile med den hensikt; at Dresdens innbyggere skulle lide for andres overlevelse kan ikke forsvares. Det er ikke bare liv som skal bevares, men kvaliteten på liv, og vår moral (ibid.). Man skal ikke ta liv til ikke-stridende i krig, med mindre doktrinen om dobbel effekt kan appliseres. Om man ser at det er en forbindelse mellom *ad bellum* og *in bello* og holder på et skille mellom rettmessige og urettmessige stridene, vil Dresden bli stående som et eksempel på at rettmessige kan handle urett, selv om de *ad bellum* utkjemper en rettferdig krig.

3.3. Oppsummering

De komplekse spørsmålene melder seg raskt når jeg begynner å stille spørsmål ved uavhengighetstesen. Hensikten med den stiller jeg derimot ingen spørsmål ved, ideen om å beskytte de ikke-stridende er udiskutabel. Men, det er noen etiske problemer som flere etter hvert har pekt ut. Etter en redegjørelse av de viktigste argumentene som har kommet til i debatten, viser det at spørsmålene om rettferdig grunn og om hvorvidt soldater er faktisk jevnbyrdige, tyder på at det kan argumenteres for at *in bello* er avhengig av *ad bellum*. Dessuten, det kan se ut til at noen av Walzers resonnementer kun kan fungere på et deskriptivt nivå.

I dette kapittelet er det blitt vist at påvirkningen av hvorvidt rettferdig grunn er til stede eller ikke, har noe å si for krigføringen. Bomann-Larsens todeling, kollektivt- og individnivå, viser mulighetene for ansvarsfordeling. Denne diskusjonen av argumentene rundt avhengighetsproblemet legger grunnlaget for den videre analysen som beror på at den ene part som deltar i krigføring, er den klare rettmessige part. Med bakgrunn i denne diskusjonen stilles forholdet mellom *ad bellum* og *in bello* i nytt lys, og nye komplekse problemstillinger tilføyes.

4. En humanitær intervensjon

4.1. Innledning

4.1.1. Historisk oversikt

Humanitær intervensjon står i et motsetningsforhold til folkerettens prinsipp om “ikke-intervensjon.” Selvbestemmelsesrettprinsippet ble viktig da freden i Westfalen i 1648 bidro til å etablere verden som et system av stater. Det handlet ikke bare om å beskytte individets rettigheter i en stat, men vel så mye om å beskytte freden mellom stater. Brudd på ikke-intervensjonsprinsippet er det ingen regler for, og har heller vært unntaket, hvor vurderingen har skjedd på basis av enkeltsaker. Kosovo ble et slikt tilfelle hvor situasjonen måtte vurderes. Rettighetene til staten Jugoslavia ble satt til side for å beskytte rettighetene til individene i staten. Med hendelsene i Srebrenica, Bosnia 1995⁸ friskt i minne så NATO seg nødt til å stoppe nye potensielle forbrytelser mot menneskeheten.

Den humanitære situasjonen i Kosovo hadde forverret seg siden 1990 og ble stadig verre etter at Folkerepublikken Jugoslavia ble internasjonalt anerkjent i 1996. Den ble anerkjent uten at selvstyret i Kosovo, som Milosevic hadde opphevet i 1989, ble gitt tilbake. Grunnen var dermed lagt for flere alvorlige konflikter. I 1996-97 dukket det opp en geriljabevegelse som kjempet for Kosovos uavhengighet. Utover våren og sommeren 1998 begynte serberne å slå tilbake mot geriljaen, men den trakk seg tilbake og gjemte seg. Serbernes svar ble at siden geriljaen hadde 90 prosent støtte av befolkningen, var eneste måte å nedkjempe dem på, å fjerne befolkningen. Serbiske planer om “Operasjon Hesteko,” som hadde som mål å fordrive den albanske befolkningen, lekket ut. Dette var ikke en ny plan, da en lignende plan eksisterte allerede i 1937. Løsningen på det albanske problemet i Serbia var å fjerne albanerne, ved deportasjon eller terror (Mønnesland 1999:366-8).

Den farlige utviklingen i Kosovo ble passivt betraktet av det internasjonale samfunnet helt til de forsto omfanget av flyktnings situasjonen som bygget seg opp.

⁸ Srebrenicas fall 11. juli 1995 ble et vendepunkt, serberne gikk til lynangrep på området og FN, som hadde lovet området beskyttelse ble passive tilskuere til at den muslimske befolkningen på brutal måte ble drevet på flukt. Senere kom det fram at flere tusen reglerett ble henrettet av serberne. Dette demonstrerte verdenssamfunnets handlingslammelse, og da også Zepa falt uten at FN grep inn, var de internasjonale reaksjonene sterke. Serbernica ble FNs endelige nederlag i Bosnia (Mønnesland 1999:345).

Vinteren 1998/99 nærmet seg, og med hundretusener på flukt lå det an til en stor humanitær katastrofe. Meldingene om overgrep ble mer foruroligende, og Milosevic gjorde ingen tegn til å forandre taktikk. Det internasjonale samfunnet satte krav til Jugoslavia om flyovervåking og utstasjonering av OSSE-kontrollører. På nyåret i 1999 ble det gjennomført. Men serberne overholdt ikke avtalen, og en massakre av 45 albanere i landsbyen Racak utløste en konfrontasjon mellom serberne og OSSE hvor OSSE anklaget serbiske styrker for massakren. OSSEs tilstedeværelse i Jugoslavia viste da at den ikke var noen garanti for sikring av menneskerettigheter (ibid.).

Det ble innkalt til nye forhandlinger mellom albanere og serbere i februar, med trussel om maktbruk fra stormakter som USA og Storbritannia hvis de ikke kom til enighet. Avtaleforslaget som ble lagt fram, var vanskelig for begge parter å godta, albanerne signerte til slutt, men serberne nektet. Alle diplomatiske avtaler syntes utprøvd. Det internasjonale samfunnet hadde truet med maktbruk om de ikke kom til enighet, og det var det eneste som gjensto utprøvd, men Milosevic lot seg ikke presse av trusselen om maktbruk. OSSE bestemte da at observatørene skulle trekkes raskt ut av Kosovo – alt lå nå klart for bruk av militær makt; det som kan kalles en humanitær intervensjon (ibid.).

4.2. Kosovo

4.2.1 Om Kosovo-krigen

24. mars 1999 innledet NATO luftangrep mot mål i Forbundsrepublikken Jugoslavia. For første gang ble det satt i gang omfattende bruk av militær makt for å implementere FN-resolusjoner uten at angrepet i seg selv var autorisert av FN. Sikkerhetsrådet hadde uttalt seg klart om tilstanden i Kosovo. September året før vedtok Sikkerhetsrådet en resolusjon som forlangte stans i kamphandlingen, og NATO kom med en advarsel til Jugoslavia. Noe mandat for å gripe inn ble imidlertid ikke gitt. Et slikt angrep som ble satt i gang av NATO, ville blitt møtt med veto fra Kina og Russland i Sikkerhetsrådet. Sikkerhetsrådet var handlingslammet. Som i 1995 i Srebrenica ble de passive tilskuere. Taperne den gang var ikke bare de uskyldige som måtte lide, men også FN, da det ble slått fast hvor mye, eller rettere sagt hvor lite, de var i stand til å gjøre (Mønnesland 1999: 369).

NATOs aksjon mot Jugoslavia er omdiskutert og kritisert. To dager etter at angrepet begynte, ble det lagt fram en ny resolusjon i Sikkerhetsrådet, fra Russland, som krevde øyeblikkelig stopp i angrepet mot Jugoslavia. Bare 3 stemte for (Russland, Kina, Namibia) og 12 mot. Det var en viss uvilje mot angrepet, men det var en større uvilje mot å avbryte angrepet. Dette kan også ha gitt en viss legitimitet til angrepet. Det som også ble påpekt, var at Sikkerhetsrådet ikke hadde monopol på bruk av makt. Primært er det Sikkerhetsrådet som skal ivareta internasjonal fred og sikkerhet, men ikke utelukkende (ibid.: 368).

Selv om NATO erkjente at de var på folkerettslig tvilsom grunn, vektla de samspillet med FN for å sikre en viss legitimitet. 12. april 1999 var det et ekstraordinært møte for NATO-ministrene, og målene for intervensjonen ble formulert i fem punkter: en umiddelbar stopp i våpenbruk og slutt på vold og undertrykkelse; tilbaketrekning fra Kosovo av militære, politi og parlamentsstryken; internasjonal tilstedeværelse i Kosovo i form av militære styrker; utbetinget og trygg tilbakevending for alle flyktninger; og en etablering av et politisk rammeverk for Kosovo med basis i Rambouillet-avtalen og i samsvar med folkeretten og FN-pakten (Helgesen 1999:34).

De humanitære målene er tydelige, men som man også ser, var det lagt inn mål om hvordan Jugoslavia skulle løse sine indre politiske uenigheter. Både Clinton og Blair ville gå lengre, i folkerettens navn, for beskyttelse av internasjonal fred og sikkerhet. Selv om dette kan sees i humanitært henseende, blir dilemmaet med humanitære intervensjoner tydelig. Dette er forhold som gikk lengre enn beskyttelse av Kosovos innbyggere, nemlig helt til strategiske spørsmål om Balkan og Europa (ibid.: 35). Jeg skal ikke gå lengre i å drøfte situasjonen rundt valget om å intervenere, men bare påpeke at det ikke på noen måte var en ensidig avgjørelse gjeldende kun humanitære motiv for å gripe inn, men også egeninteresser var tilstede. Likevel, det var viktig at noen måtte ta kontroll over situasjonen som utspant seg i Europas bakgård: etnisk rensing av hundretusener av mennesker. Det var nødvendig at noen grep inn – ad bellum-kravene kunne slik sett sies å være oppfylt.

Det kunne også tenkes at vestlige politikere hadde tenkt seg en krig som ble raskt overstått. Imidlertid var Milosevic⁹ foreberedt på et angrep fra NATO, planene fra hans side var å opprettholde angrepet mot kosovoalbanerne uavhengig av NATOs inngripen. Fra første stund fikk man to kriger som pågikk parallelt, uten noen direkte sammenheng annet at den ene var forårsaket av trusselen om den andre: NATOs luftbombing av jugoslaviske mål og serbernes angrep på den albanske befolkningen i Kosovo (Mønnesland 1999:368).

4.2.2. Kosovo-krigen, in bello

Helgesen (1999) ser at man kan erkjenne motivene for angrepene på Jugoslavia som humanitære, selv om de ikke var utelukkende humanitære, som jeg også har kommet frem til. Og så legger han til et poeng som jeg gjerne vil vektlegge: påberoper man seg humanitære formål, må det også stilles krav til at intervensjonen som sådan er egnet til å nå disse formålene. Var midlene som skulle anvendes for å nå målene forsvarlige? Og ble de best egnede midlene brukt for å nå de målene som på forhånd hadde blitt uttalt? Fra mars 1999 til juni 1999 drev fortsatt Jugoslavia og serberne ut albanerne fra Kosovo, hele 863 000 ble jaget på flukt (OSCE 2000: 98). Intervensjonen i Kosovo avslørte gapet mellom den moralske retorikken fra vestlige ledere og hva de egentlig var villige til å ofre i en slik humanitær aksjon (Wheeler 2000:243).

I vurderingen av den humanitære intervensjonen i Jugoslavia må man analysere gjennomføringen av aksjonen. Ved å intervenere i en stat på grunnlag av verdier, er det vanskelig ikke å forlange annet enn den absolutte beskyttelse av de ikke-stridende så langt det lar seg gjøre, i tråd med nettopp de verdier som her skulle forsvares. Det som skjedde i Jugoslavia, kan vanskelig sies å være en krig hvor begrunnelsen for intervensjonen ikke påvirket hvordan de førte krigen. Jeg skal begrunne dette gjennom noen konkrete eksempler fra hendelser i Kosovo-krigen videre i kapittelet. Selv om datidens viktige aktører ikke kalte dette krig, var det krig – asymmetrisk sådan.

Jeg vil vise hvordan det kan være vanskelig å dømme bruk av våpenmakt in bello uavhengig av ad bellum med tanke på humanitær intervensjon. Kosovo-krigen ble en hendelse som samtidig mange mente ville sette presedens for hvordan man skal

⁹ Mai 1999 ble Milosevic anklaget som krigsforbryter av FN. Mars 2001 ble han arrestert og også tiltalt for krigsforbrytelser i Bosnia. I juni samme år ble han overlevert til Domstolen i Haag. Han døde i mars 2006 i varetekt før noen dom ble felt.

gripe inn med humanitære motiver. Det gjør den viktig selv om verden har sett mye blodigere kriger utspille seg. Viljen til å gripe til våpen i Kosovo kan være så enkel som at man er seg selv nærmest. Det er ingen tvil om at menneskerettighetsbruddene i Jugoslavia vakte større oppstandelse enn andre tidligere humanitære katastrofer (jfr. FNs mislykkede tilstedeværelse i Somalia og Rwanda).

Hendelsene på Balkan fikk direkte virkninger på resten av Europa. Katastrofen som utspant seg var ikke noen fjern hendelse langt borte, hvor kun media brakte oss nærmere. Grusomhetene som skjedde i Europas bakgård ble for nærliggende til at land som hadde ressurser til det, kunne være passive tilskuere. På hvilken måte skulle verdier i form av menneskerettigheter forsvares, hvor langt skulle man gå, hvor mye skulle man ofre – dette var alle spørsmål som i krigens forløp ble forsøkt besvart. Vissheten om å begrense egne tap ble også tydelig.

Hvordan kunne en humanitær intervensjon ta form som bombeaksjon? I alt utførte de allierte i “Operation Allied Force” rundt 38 000 tokt, og det hele varte i 78 døgn, fra 24. mars 1999. NATO satte all sin lit til luftangrep, bakkestyrker ble aldri satt inn etter krav fra USA og Storbritannia. I denne humanitære intervensjonen valgte NATO å bombe jugoslaviske mål fra 15 000 fots høyde (Amnesty 2000). Det ble ikke satt inn soldater i Kosovo for å beskytte albanerne. I valget av fremgangsmåte valgte NATO å angripe på en måte hvor de alliertes soldater var på trygg avstand til den faktiske krigføringen. Føringerne de allierte la for krigen, var klare, de skulle hjelpe, men de var ikke villige til å ofre liv på sin side. Dette er ikke typisk bare for Kosovo, men også andre situasjoner hvor humanitære årsaker har vært brukt som grunn for intervensjon. Mangel på villighet til å risikere egne tap var tydelig for angrepet i Kosovo, og i løpet av de 11 ukene krigen sto på, mistet de allierte heller ingen i kamp.

Man kan sympatisere med valgene som ble tatt om hvordan man skulle gripe an situasjonen. Luftangrep hadde fungert i 1995, serberne hadde bøyd av for NATOs bombing i Bosnia. Flyangrepene skulle være så høyt oppe at flyene var trygge fra å bli angrepet fra bakken. Valget om å fly på 15 000 fots høyde gjorde de i lufta tryggere, mens å bombe fra denne høyden ville også i større grad risikere sivilister, ikke-stridenes liv. Det er et moralsk dilemma om man burde ofre/risikere ens egne folks liv i den hensikt å redde andre, eller mer presist i denne situasjonen: unngå å

skade sivile. Dette var en risiko NATO, med Clinton i spissen, ikke var villige til å ta (Mønnesland1999:368, Helgesen 1999: 34). En litt uklar moralsk holdning ble inntatt, ettersom de allierte valgte å komme kosovoalbanerne til unnsetning, men samtidig mente at det var riktigere å øke risikoen for at ikke-stridendes liv skulle gå tapt, enn livene til egne soldater.

Som jeg har sett på i kapittel 3, kan man argumentere for at rettmessige stridende ikke har gjort seg til tillatte mål i en krig, og derav kan man argumentere at hvis de som griper inn på humanitært grunnlag er rettmessige stridende, er de ikke tillatte mål for de urettmessige stridende. Dermed kan man si det er forståelig at de allierte ville beskytte egne, siden de allierte styrkene ikke var tillatte mål. Men, siden soldatene som fløy bombetokt, endte med også å skade sivile, kan man se problemet med å vurdere rettmessige og urettmessige stridende i tillegg til stridende og ikke-stridende. Altså, med utgangspunkt i Walzers resonnement: ved å legge fokus på å skille mellom stridende, rettmessige og urettmessige, kom det å beskytte de ikke-stridende kanskje i andre rekke, etter det å beskytte de rettmessige stridende.

Walzers hovedbegrunnelse for at det må herske et skille mellom *in bello* og *ad bellum* er jo nettopp å beskytte de ikke-stridende i kamp. De alliertes soldater var stridende som ble beskyttet fordi deres rolle gjorde dem forskjellige fra stridende i vanlig konvensjonell krigføring. Eller, det var i alle fall slik de allierte prioriterte. Kunne man her si at *ad bellum* påvirket *in bello* og at det igjen satte de ikke-stridende, de sivile, i fare, framfor å sette de rettmessige stridende i fare? Og var det et galt eller riktig valg? For hvis de rettmessige stridende er uskyldige på samme måte som ikke-stridende, da må det jo nødvendigvis være like viktig å beskytte begge parter på den måten som synes best? NATO argumenterte med at selv om flyene fløy såpass høyt som de gjorde, ville de fortsatt treffe de målene de planla å treffe ved bruk av ”smart weapons”. Likevel, luftangrep kom til å innebære en risiko for sivile.

14. april 1999 traff NATOs bombinger en flyktningkonvoi i nærheten av Djakovica. Den ble feilidentifisert som militærtransport, og det endte med at over sytti albanere ble drept i angrepet og over hundre såret (Amnesty 2000;OSCE 2000:95). At pilotene trodde det var en militærkonvoi, betyr at det ikke var med vitende og vilje de bombarderte de sivile. I enhver krig kommer sivile til skade, selv om det ikke

nødvendigvis er den planlagte konsekvensen av en handling. I dette tilfellet var konsekvensene ikke bare "collateral damage" hvor sivile tilfeldigvis kommer til skade fordi de befinner seg på feil sted til feil tid. Et eksempel her er at man kan ha intensjonen om å bombe en bro, men også tar livet av folkene som sitter i bussen som tilfeldigvis passerer på broen, på det tidspunktet bomben treffer. For den sistnevnte handlingen (som det også fantes eksempel på i NATOs angrep) kan man anvende doktrinen om dobbel effekt. I tillegg til å oppnå målet med en handling kan man forutse at det er sjanser for at sivile vil komme til skade. Hvis handlingen fortsatt er verdt å gjennomføre er man allikevel moralsk ansvarlig for de sivile tapene.

Altså, "collateral damage" bør i det lengste forsøkes unngått, men vil allikevel forekomme. NATOs piloter hadde fått beskjed om å avbryte bombingene om de ble klar over at sivile liv kunne gå tapt, men med tanke på høyden de bombet fra, kan det tyde på at dette gjorde det desto vanskeligere for soldater å gjøre slike vurderinger.

Situasjonen sørøst for Džakovica var ikke et tilfelle av "collateral damage." Selv om NATO på forhånd hadde hevdet at bombingene fra så stor høyde ikke ville påvirke deres treffsikkerhet på målene, viste denne situasjonen det motsatte. Det vil si, de traff det målet de planla å treffe, bare at det ble feilidentifisert som militærkonvoi. Høyden ble lagt fram som en faktor for denne feilidentifiseringen. Avgjørelsen om å fly i 15 000 fots høyde gjorde det vanskelig, om ikke umulig, å skille militære fra sivile for pilotene. Etter denne hendelsen fastslo NATO at piloten visuelt skulle forsikre seg om at det ikke var sivile når de identifiserte målet. Et spørsmål som det er verdt å stille er hvorfor ikke dette kravet var implementert fra starten av aksjonen (ibid.)?

Det å risikere liv for en humanitær aksjon var noe flere parter var klare på at de ikke anså som noe alternativ. Dette refereres til av enkelte som "body bag-syndromet", at vestlige regjeringer ikke vil akseptere tap av liv med mindre vesentlige nasjonale interesser er i fare (Wheeler 2001:8). Kan man, moralsk sett, forsvare dette behovet for å beskytte sine egne styrker? Ved å øke risikoen til pilotene, kunne man senke risikoen for sivile. Etter Džakovica-hendelsen ble ordrene mer spesifisert for pilotene som utførte bombetokene.

Džakovica-hendelsen kan være vanskelig å bedømme uten også å se på hvorfor de innførte luftangrep i utgangspunktet. Kan man dømme handlingene in bello uten å

ta høyde for ad bellum? For å følge Walzers argument om hvorfor et slikt skille er nødvendig: det er for å beskytte de ikke-stridende, først og fremst. I spørsmålet angående alliertes rett til å beskytte pilotene, ville det ifølge Walzer være de alliertes soldater som burde ta risikoen i den hensikt å beskytte de sivile.

Spørsmålet om å sette inn bakkestyrker ble også tidlig avklart, dette skulle være luftangrep, og heller ikke her ville de allierte risikere livet til sine soldater, selv om man kunne ha gjort mer for dem de faktisk skulle beskytte, kosovoalbanerne. Som nevnt tidligere, var det to kriger som pågikk parallelt, ikke én krig som NATO sluttet seg til. Det var serberne i en aksjon mot kosovoalbanerne, som kan kalles “etnisk rensing”, og det var NATOs luftstyrker som angrep mål fra Vojvodina i nord til Montenegro i syd. De humanitære lidelsene i Kosovo fortsatte, NATOs bombing klarte ikke å forhindre den etniske rensingen. Siden det ikke ble satt inn bakkestyrker i Kosovo, så var det ingen internasjonale styrker der for å forhindre de kortsiktige skadene, at kosovoalbanske liv gikk tapt i forfølgelsen.

Djakovica-hendelsen blir representativ for det moralske dilemmaet som gjentok seg for de allierte: Behovet for å beskytte egne styrker satt opp mot det å senke risikoen for de ikke-stridende som var involvert. Valget som ble tatt, var å angripe angriperne, ikke forsvare ofrene. Det å velge å spare egne og heller se andre lide til tross for at det hele var inngripen på humanitært grunnlag, kan oppfattes som paradoksalt. I følge Walzer kan man si at det ble tatt gale avgjørelser når det gjelder hvem man skulle beskytte. De alliertes piloter var stridende på lik linje med de andre i konflikten, og beskyttelse av de ikke-stridende skulle ha vært prioritert høyere. Når det er sagt, var det ikke slik det foregikk. Med tanke på framtidige humanitære intervensjoner kan fortsatt inngriperne lide av “body bag-syndromet.” Det man heller så i denne situasjonen, var hvordan in bello ble svekket, hvordan differensieringsprinsippet og proporsjonalitetsprinsippet ble svekket til fordel for ad bellum-kriteriene, ettersom man samtidig ville forsvare livene til egne soldater, selv om det økte risikoen for sivile tap.

Det klare nei til større risiko for de allierte var uomtvistelig. Det kan oppfattes som naivt å tro at de nye våpensystemenes presisjon alene kunne klare jobben fra 15 000 fots høyde. De allierte hadde forventet at serberne ville gi seg raskt når

bombeangrepet ble satt i gang, men det skjedde ikke. De allierte valgte likevel å holde fram med luftangrepet og ikke sette inn bakkestyrker.

Det ble tilsynelatende mindre viktig å skille ut de ikke-stridende, men heller å beskytte egne styrker. I følge Walzers syn er dette gal avgjørelse, men hvis man går tilbake til argumentet om rettmessige stridende som uskyldige, så må jo også soldatenes liv også forsvares. Rettmessige stridende kan riktignok være et begrep som kanskje ikke gjelder på samme måte i en humanitær situasjon som i en forsvarskrig. I motsetning til en forsvarskrig, så har de valgt å delta i krigen. Det er en offensiv krigføring som kan, gitt at den oppfyller kravene, betraktes som legitim. Problemene rundt det å skille mellom rettmessige og urettmessige blir raskt komplekse. Walzers tanke om hvorfor skillet mellom *ad bellum* og *in bello* må være absolutt, blir tydeligere. Klare regler om at alle stridende er like, gjelder uansett type situasjon. Ved å ta inn i beregningen hvilken årsak soldater har for å kjempe, kan man komme i den situasjonen hvor soldater blir beskyttet på bekostning av beskyttelse av de sivile.

I en humanitær aksjon griper utenforstående inn i et lands indre anliggende fordi de frykter brudd på menneskerettigheter, i stor skala. Fra Augustin argumenterer rettfærdig krig-tradisjonen for at det er en moralsk rett, noen andre vil kalle det en plikt, å intervenere om liv står i fare. Man har en rett/plikt til å gjøre noen ofre i forsøk på å redde andre.

Problemet som må tas stilling til, er at utenforstående følger sin moral og vil gripe inn, men ikke vil at det skal koste menneskeliv. I en humanitær intervensjon kan det være vanskelig å se *in bello* uavhengig av *ad bellum*, fordi valget om å gripe inn spiller inn på hvordan man velger å utføre krigshandlinger. Dette gjelder ikke bare i tilfellet Kosovo. Rent praktisk kan man forstå Walzer: at stridende må være stridende, og hverandres like, for at krigen skal forbli en krig mellom stridende, og at de ikke-stridende skal beskyttes. Men hvordan kan man forlange at andre nasjoner skal ofre liv for humanitære formål? Kant mente at man ikke kunne det, og anså i det hele tatt humanitær intervensjon som ikke forsvarlig og bekymringsvekkende fordi det kunne skape en presedens som ledet til flere kriger (Reichberg et al. 2006: 520). Er det da verdt å se et folk lide for å spare egne?

Rettferdig krig-tradisjonen argumenterer for at mennesker har en iboende moral som gjør det vanskelig å stille seg passiv når man vet at andre utsettes for de verste lidelser. Det er en vanlig oppfatning at humanitær intervensjon er rettferdiggjort når handlinger som blir utført 'shock the moral conscience of mankind'(Walzer 1977:107). Det er på denne måten humanitær intervensjon legitimeres som i det hele tatt å være et middel for å nå et mål. Likevel, er det ingen føringer for hva som kreves i en humanitær intervensjon? Med tanke på intervensjonen i Kosovo, burde de allierte selv ha tatt på seg en større risiko i den hensikt å minske risikoen for de sivile? Om man krever en stor risiko fra de som skal gripe inn, kan det være en fare for at resultatet blir å stille seg passiv, til tross for moralske oppfatninger.

Det er ikke vanskelig å forsvare viljen til å beskytte soldatene som må til for å gripe inn i en konflikt om man ser de som uskyldige, rettmessig stridende, slik som Bomann-Larsen viser gjennom selvforsvarsargumentet. Det er mulig de er nødt til å inneha denne statusen for at det skal være mulig å gjennomføre humanitære intervensjoner. Walzers syn er at det er praktisk umulig å dømme de stridende på forskjellig måte, fordi det går på bekostning av in bello-kriteriene. Men, er det praktisk mulig å gjennomføre en humanitær intervensjon som ikke går på bekostning av in bello-kriteriene? Er det mulig i en humanitær intervensjon, i praksis, å si at in bello bør være uavhengig av ad bellum?

Dette er flere spørsmål som omhandler det samme, og jeg skal gå litt tilbake igjen og se på hvordan flere av disse spørsmålene omhandler ad bellum-kriteriet om rettferdig grunn. Indirekte har spørsmålet om legitim autoritet i forhold til Kosovo-krigen blitt drøftet. Det var ikke gitt legitimitet fra FN, men man kan likevel argumentere for at NATO hadde legitim autoritet for å gå inn. Rett intensjon har jeg også vært inn på, intensjonen om å hindre humanitære katastrofer, i flertall, ikke bare det som skjedde mot kosovoalbanerne i Kosovo, men også de problemene flyktningsstrømmen skapte. Intensjonene om å sikre internasjonal fred og sikkerhet var også klare, i den tro at de handlet på moralsk grunnlag.

Så hva med rettferdig grunn? Eneste rettferdige grunn for krig, er forsvar mot aggresjon ifølge Walzers formulering av rettferdig krig-tradisjonen, og i dette tilfellet var det landets egne innbyggere som var under en trussel. Milosevic var også sett på

som en trussel for internasjonal fred og sikkerhet på grunn av de humanitære katastrofene. NATO-aksjonen ble begrunnet av verdier, men at det også forelå egeninteresser for dem som grep inn, var tydelig. I denne krigen sier Ignatieff (Ignatieff 2001:40) at det nærmest var umulig å skille mellom verdier og interesser. I dette tilfellet dro interesser og verdier i samme retning. Walzer påpeker at humanitære motiver er én grunn av flere, i de tilfellene han tok for seg. "States don't send their soldiers into other states, it seems, only in order to save lives" (Walzer 1977: 101).

Rettferdig grunn er blitt gjennomgått på flere måter. Det er vanskelig å diskutere utførelsen av en humanitær intervensjon, uten å ta høyde for at det faktisk er en humanitær intervensjon det dreier seg om. Det at de har rettferdig grunn for å gripe inn, men også da griper inn som rettmessige stridende, er spesielt ved humanitære intervensjoner. Moralsk sett kan man også forsvare at de som griper inn, samtidig vil ha lav risiko for dem de sender inn. Om man følger McMahan er de tross alt rettmessig stridende og da uskyldige, de som blir sendt inn. Men de bør jo heller ikke sette livene til uskyldige i fare. Uansett hvor man er, i hvilken situasjon, krig eller ikke, bør man ikke sette uskyldige menneskers liv i fare.

4.3. Humanitær intervensjon

"Peace is not sought in order to provoke war, but war is waged in order to attain peace. Be a peacemaker, then, even by fighting so that through your victory you might bring those whom you defeat to the advantages of peace" (Agustin 2006: 72).

4.3.1. Moralske problemstillinger

Uavhengighetsproblemet fortsetter å være en utfordring i diskusjonen rundt konseptet humanitære intervensjoner. Det å gripe inn på humanitært grunnlag, motivert av verdier, gjør tilsynelatende noe med selve krigføringen. Den klare oppfatningen av hvem som gjør noe galt og hvem som er i sin fulle rett, definerer krigføringen, og det påvirker hvordan vi bedømmer krigen. I tilfellet Kosovo-krigen kan det alltid diskuteres om den var riktig definert som legal humanitær inngripen. Det eneste som er verre enn å gripe inn, sett fra et etisk perspektiv, ville være innta en passiv posisjon.

Den etniske rensingen var reell. Og en slik behandling av mennesker bør ikke tåles, dersom man vil sikre menneskerettighetene.

FNs fredsbevarende styrker sviktet i Jugoslavia. Deres egne begrensninger la bånd på soldatene til å klare den jobben de burde ha gjort. Mangel på retningslinjer for hva FN-soldater kan og bør og ikke kan og ikke bør gjøre, er blitt referert til som "the fog of UN peacekeeping" (Blocq 2006:202). Nå var ikke Kosovo-krigen en FN-aksjon, men man kan allikevel omtale FN-soldatene. FNs legitimering er viktig, ideelt sett burde denne aksjonen foregått under FN-mandat. Dessuten, det er relevant med tanke på fremtidige humanitære intervensjoner. Den typiske FN-soldat i fredsbevarende styrker, er ikke-stridende og har en beskyttet status. Jugoslavia ble beviset på at slik fredsbevaring ikke fungerer. Spørsmålet som da følger er et gjennomgående tema her: hvorvidt stater vil sende ut soldater for fredsbevarende styrker hvor soldatene kan oppfattes som vanlig stridende og være legitime mål, såkalt "peacekeeping new style" (ibid.: 208).

En konferanse i 2001 under navnet "Legal and Ethical Lessons of NATO's campaign" uttalte professor Ruth Wedgwood (Carvin 2008) seg om at det er en kobling mellom legitim hensikt og tillatte taktikker når det gjelder medmenneskelighet og det å beskytte sivile liv. Carvin (ibid.) trekker den konklusjonen her at hun sier at en høyverdig grunn rettferdiggjør nesten hva som helst av midler. Det kan imidlertid være at det er misvisende å tolke det dit hen at hva som helst er tillatt. Wedgwood sier at mål påvirker midler, men slik situasjonen i Kosovo utspant seg, kan man likevel si at NATO ikke kunne bruke hva som helst av midler for å nå sine mål. Wedgwood argumenterer for at *in bello* kan være avhengig av *ad bellum*.

Selv om NATOs aksjon ikke var i tråd med det internasjonale lovverket, kan man si at den var rettferdiggjort. NATOs aksjon ble da bedømt som legitim, men ikke lovlig. I følge Wedgwood er det en politisk kobling mellom *ad bellum* og *in bello*, om ikke eksplisitt legal kobling. Resultatene av disse diskusjonene ble innad i USA en kritikk av folkeretten. Blant annet dukket det opp en utfordring av den tradisjonelle motsetningen mellom *ad bellum* og *in bello*. Dette, blant flere argumenter, har vært med på å skape en skepsis mot folkeretten slik vi kjenner den i dag (ibid.). Dette aktualiserer betydningen av å ta del i diskusjonen rundt *ad bellum* og *in bello*, siden det

påvirker tillitten til det nærmeste man kommer et internasjonalt regelverk. Det er nødvendig med en klarere forståelse av hva en slik kobling vil si, både i praksis og med tanke på folkeretten.

Selv om det skulle være vanskelig å akseptere NATOs aksjon i Kosovo som noen ny presedens for humanitær intervensjon, med tanke på de krav som tradisjonelt er stilt, kan man ikke utelukke at Kosovo-krigen kan være en indikasjon på en ny sedvanerett (Helgesen 1999: 36). Så hvis Kosovo-krigen er med på å legge føringene for en ny sedvanerett, dersom jeg antar det er slik, er man nødvendigvis nødt til å se på selve soldatenes framtrede i sin rolle som menneskerettighetenes forsvarere: de forsvarer verdier – ved hjelp av militær makt. "Peacekeeping new style" forsterker behovet av å forberede og utdanne soldater ikke bare i taktisk krigføring, men også i etiske spørsmål.

Våre moralske oppfatninger er blitt formet av at verden har blitt brakt nærmere i form av media. Den såkalte "CNN-effekten" er blitt sagt å ha en større innflytelse på vestlig politikk. Kort fortalt er det en moralsk reaksjon på en større tragedie, som igjen leder til politisk handling (Fixdal, Smith 1998:284). Satt sammen med kortsiktige og langsiktige interesser, er mulighetene til stede for at verdier blir en årsak til krigføring. Det faktum at det ikke finnes noen klar presedens for hvordan humanitære intervensjoner skal gjennomføres, er nettopp det som gjør at alt som angår å intervenere på humanitært grunnlag er oppe til debatt. Det som er viktig å trekke ut av dette, er at det har skjedd en endring i at det er et ekte moralsk engasjement (selv om det også sammenfaller med interesser) som igjen gjør at man kan ha rett til å intervenere i et annet land, i tråd med ad bellum-kriteriene.

I takt med medias utvikling kan man også se at mønsteret i krig har endret seg, noe som igjen rokker ved in bello-premissene, hvor ikke-stridende i stor grad er innblandet i krigføringen. Fra mellomstatlige kriger har det blitt borgerkriger, særlig med fokus på at borgere (uskyldige) er blitt både middel og mål i kriger. Til sammenligning var omtrent halvparten av alle som døde i andre verdenskrig (inkludert de som døde i konsentrasjonsleirene), sivile. I det som er blitt dagens konvensjonelle krigføring, borgerkriger, er sivile tap 75 prosent (Annannan 2006: 689). I en krig hvor sivile allerede er målene, kan en intervensjon være løsning på et alvorlig problem.

Rwanda 1994 blir stående som et skrekkeeksempel på at å ikke gjøre noe, kan være vanskelig å forsvare moralsk. "CNN-effekten" til tross, det internasjonale samfunnet grep ikke inn, kanskje fordi at tapene i Somalia 1992-93 ennå var friskt i minne. Med tanke på den effekten tapene i Somalia hadde, som antageligvis resulterte i at man ikke våget å gripe inn, kan man trekke den konklusjon at det var en gal avgjørelse. Men for at humanitære intervensjoner i det hele tatt skal finne sted, kan det være at det må være en aksept for å beskytte soldatene som griper inn. Dette kan bety en viss svekkelse i opprettholdelse av *in bello*-premissene, men ville det ikke være bedre enn at konflikten kommer helt ut av kontroll og masse mord blir resultatet? De som er stridende i slike konflikter hvor angrep på sivile er målet, har liten eller ingen respekt for menneskerettigheter og Genève-konvensjonene. Thomas Aquinas, blant flere, sier vi har en plikt til å beskytte uskyldige. Er det ikke viktigere at man faktisk utfører den plikten, selv om man i prosessen skader sivile fordi man også vil beskytte egne styrker? Følger man en slik argumentasjon, kan man ikke si at *in bello* kan dømmes helt uavhengig av *ad bellum*.

Spørsmålsstillingen om det bør være en sammenheng mellom *hvorfor* man intervensjoner og *hvordan*, er reell. Og selv om tilhengere av humanitær intervensjon sier at det humanitære må være det tungtveiende motivet, må det fungere som unntak til regelen om militær maktbruk. Folkerettens standpunkt om at militært maktbruk mot andre stater er ulovlig, har en årsak. Beskyttelse av suverenitetsprinsippet er viktig (jfr. de to første punktene i lovpardigmet). Selv om suverenitet er noe som verken er uforanderlig eller absolutt, kan man kort si her at det referer til en stats uavhengighet utad og den overordnede myndighet innad i en stat (Østerud 1997:267). Walzers (1977: 101-2) forståelse av suverenitet og humanitære intervensjoner bygger på John Stuart Mill, og hans forståelse av selvbestemmelsesretten. Gjennom disse argumentene får man en forståelse av hvorfor humanitær intervensjon må brukes med omhu. Selvbestemmelsesrett vil si at alle borgere av et politisk samfunn har den rett til å kollektivt bestemme over sine egne anliggender. Mill hevder at stater skal behandles som egne politiske samfunn, uansett om deres interne politiske ordninger er frie eller ikke, og uansett om borgerne får velge styre. Det er gjennom prosessen mot

selvbestemmelsesrett at et folk oppnår frihet og rettigheter. Dette kan ikke bli ”gitt” til et folk fra utenforstående.

Walzer bygger sitt lovparadigme på dette, men han at lovparadigmet ikke fungerer uten revideringer. Mill påpeker at selvbestemmelsesretten ikke har noen verdi dersom massakre eller slavegjøring av et folk skjer. Sentralt hos Mill er en stats autonomi, men den er ikke ubetinget. “The worth of a State, in the long run, is the worth of the individuals composing it” (Mill 1989:115). For Mill henger moral og politikk sammen. Man må beskytte selvbestemmelsesretten, andre land har ingen rettigheter til å blande seg inn i en konstitusjonelt uavhengig stat som er anerkjent som selvstendig av andre stater. Men, det som gjør Mill viktig, og da også Walzer, er at de anerkjenner at unntak fra reglene kan forekomme når det er nødvendig. Moralsk refleksjon er viktig når konflikter og militær maktbruk forekommer (Reichberg et al. 2006:583; Mill 2006:582). Når humanitære intervensjoner forekommer må det være moralske føringer for den enkelte soldat. Hvilke rettigheter og ansvar har de stridende?

4.3.2. De stridendes ansvar

Hva kan man forstå ut av illustrasjonene om de stridendes ansvar i krigføring? Hvordan påvirkes den? For pilotene under Djakovica-hendelsen ble deres handlinger påvirket av ordrene de fikk. Intensjonen til pilotene var ikke å skade sivile, men ordrene gjorde det vanskelig å forsikre seg om at det ikke var sivile involvert. Man kan holdes moralsk ansvarlig for uintenterte effekter. De handlet etter ordre og det er vanskelig å holde dem rettslig ansvarlige. Ordrene ble gitt for at pilotene skulle utsettes for minimal risiko. Syse snakker om hva jeg velger å kalle et ”utvidet legitim autoritet-perspektiv”, og går inn på det betydelige krav til kompetanse som strekker seg over alle plan i en militær struktur (Syse 2003:129). Perspektivet trekker ad bellum-kriteriet over i in bello-spørsmål.

Walzer, på sin side, argumenterer for at legitim autoritet kun dreier som om de politiske lederne som tar avgjørelsen om man skal gå til krig eller ikke. Følger man dette synet, blir det en moralsk arbeidsfordeling hvor stridende kun er ansvarlige for in bello uavhengig av ad bellum-kriteriene (McMahan 2005:6). Når man ser hvordan krig utspiller seg i dag, er dette synet lite dekkende. Avgjørelser som tas ad bellum, påvirker in bello hvor handlinger utført in bello, er preget av ad bellum. Dette er med

på å gjøre skillet mellom *ad bellum* og *in bello* svakere. På hvilket nivå avgjørelser blir tatt, er viktig for å definere hvem som er ansvarlig. I humanitære intervensjoner, hvor det er klare moralske forventinger til stridendes handlinger, men også til valgene til de militære lederne, er det tydelig at legitim og kompetent autoritet er avgjørende for hvordan en krigssituasjon utspiller seg. I følge Vitoria har man ikke rett til å ta livet av uskyldige, uansett hvilken autoritet som beordrer til det. Vet man at de man får beskjed om å angripe er uskyldige, skal man la være. Det er ofte viktig å vite på hvilket nivå avgjørelser ble tatt, for å bestemme om det fører til krigsforbrytelser. Hvem er det som er straffeskyldig for brudd på *in bello*-kriteriene? I følge et skille mellom *ad bellum* og *in bello* er det de stridende i krigen som har ansvar i *in bello*, men hva med når de følger ordre som fører til krigsforbrytelser?

En illustrasjon av problemet kan være bruk av voldtekt som middel i krig. Det er en felles moralsk enighet om at det er forkastelig, og at soldater som voldtar i krig, bør dømmes som krigsforbrytere. Men hva med når de er gitt ordre om nettopp å gjøre dette? Det som er viktig å legge til her, er at soldater med vitende og vilje ikke bør følge ordre som klart skader uskyldige. Rommel valgte å brenne en ordre han visste var moralsk uforsvarlig. En slik ordre om å bruke voldtekt som middel, ville de fleste være fullstendig klar over er et brudd på krigens regler og folkeretten. Hvis de allikevel følger ordre, at det er et middel som de er blitt oppfordret til å bruke, da er ikke de stridende lengre alene ansvarlige for hva som skjer *in bello*. De er fortsatt ansvarlige men da er de som tok avgjørelsen om valg av middel medskyldige i en krigsforbrytelse. Dette viser hva spørsmålet om autoritet kan gjøre med tanke på krigsforbrytelser.

Selv om en soldat velger å utføre en ordre han vet er gal, betyr det ikke nødvendigvis at han vil og ønsker at ordren skal bli utført. Hvis soldaten er blitt truet eller torturert til å handle, er det ikke med letthet han utfører en ordre. Han utøver en gal ordre fordi han føler han ikke har noe annet valg. Han er fremdeles moralsk ansvarlig for sine handlinger, men det straffeskyldige ansvar ligger mest hos den tyranniske autoriteten. Et annet aspekt er hvis en soldat får en ordre man vet er gal, men den er gitt av en overordrede, en autoritet, som er en betrodd venn, eller en overordede man alltid har oppfattet som rettskaffen, og det er mulig soldaten velger å

betvile sine egne bedømmingsevner eller føler seg presset, og heller stoler på sin leder. I et slik tilfelle er soldaten moralsk ansvarlig, men kan oppfattes som straffeskyldig i større grad enn det andre tilfellet, siden han setter til side sin egen rettssans og moral og gjør et valg til tross for at han egentlig er klar over konsekvensene av sine handlinger. I Kosovo kan man si at autoriteten var legitim, men at det allikevel ble gitt ordre som påvirket in bello.

Avgjørelsene om å bombe på en slik måte som i Kosovo-krigen ble ikke tatt av soldatene selv, men av en legitim autoritet. Man burde kunne forvente at problemet med å bombe fra en slik høyde var avklart før bombetoktene inntraff. Kompetanse om et slikt bombetokt burde finnes på det nivået de tok slike avgjørelser. Militærlederne var nøye instruert om at tap av egne ikke skulle forekomme. I måten de politiske lederne handlet på i forkant av krigen, var det klargjort hvor viktig det var å holde risikoen til de allierte på et minimum. Den legitime autoritet blir den rettslige ansvarlige for disse handlingene in bello, og her kan det synes at det var avgjørelsestakerne ad bellum som sitter igjen med det rettslige ansvaret siden de muligens påla militærledere oppgaver som var vanskelige å gjennomføre uten betydelig risiko for enten egne styrker eller ikke-stridende.

Etter Djakovica-hendelsen ble ordrene noe endret for pilotene. De skulle visuelt forsikre seg om at det var militære og ikke sivile som var angitt som mål. Pilotene selv ytret ønske om dette, de ville fly lavere for å visuelt forsikre seg at det var militært mål fordi ingen ville at dette skulle gjenta seg (Amnesty 2000). Det fulgte opp det moralske ansvaret de hadde: de ville ta noe større risiko for å unngå å treffe sivile flyktninger igjen. Dette kan leses som en klar vilje blant den enkelte soldat til å følge opp in bello-kriteriene.

Er det slik at ved en humanitær intervensjon bør man også skille mellom det som foregår på kollektivt nivå, og det som foregår på individnivå lik hvordan Bomann-Larsen redegjør for hvordan man skal skille ut krigsforbrytelser? Ved en slik deling vil det si at avgjørelser tatt før angrepet, selv om det definerer hvordan angrepet utføres, ikke er den enkelte soldats ansvar, men noe som kan sees som en svekkelse av in bello-kriteriene på et kollektivt nivå. På individnivå kan fortsatt in bello-kriteriene bli

oppretholdt, fordi at en soldat kan dømmes ut ifra hans moralske plikt og ansvar på et individnivå. Dette trekker ad bellum over i in bello, men soldatenes ansvar er tydelig.

Under en humanitær intervensjon kan det være at den rettmessige stridende utfører handlinger som er urett, og han skal holdes til ansvar for det (straffeforfølges om forbrytelsen tilsier det). Som i andre kriger kan urettmessige stridende utrette rettferdige handlinger, og rettmessige stridende kan gjøre urett. Krigsforbrytelser kan også skje blant de rettmessige stridende, men hva sier det om in bello – ad bellum? Om man følger Bomann-Larsens argumentasjon og skiller mellom kollektiv- og individnivå, så kan man opprettholde at det kan være en viss avhengighet mellom in bello og ad bellum. Handlinger man utøver som et individ, må man ta ansvar for. Gjør man noen urett med vitende og vilje, kan man straffeforfølges. Argumentasjonen Walzer fører om at avhengighet mellom ad bellum og in bello fører med seg at det blir vanskelig å dømme krigsforbrytelser og beskytte krigsfanger, kan, som hos Bomann-Larsen, løses ved å skille det som skjer på kollektivnivå og det som skjer på individnivå. Man har visse moralske standarder å opprettholde, uansett om man er i krig eller ikke og uansett om man har en ordre eller ikke. Uansett hvilken side man kjemper på, har man en moralsk standard å følge som individ.

Walzer hevder nødvendigheten av skillet fordi soldater må være, moralsk sett, likemenn, skal man kunne dømme deres gjerninger. Det å merke noen som forbrytere/kriminelle og andre som rettferdige gjør at krig går fra å være krig mellom stridende til å bli et forhold mellom forbrytelse og straff, hvor rettighetene til krigsfanger kan bli satt i fare, og krigsforbrytelser kan bli oversett. Walzer frykter en “Sliding Scale.” “The greater the justice of my cause, the more rules I can violate for the sake of the cause – though some rules are always inviolable” (Walzer 1977:229). Den kan også kan også uttrykkes slik: “The greater the injustice likely to result from my defeat, the more rules I can violate(...)” (Walzer 1977:229).

I situasjoner hvor det blir avgjort å gripe inn på humanitært grunnlag, er det klart at en forbrytelse mot menneskerettighetene allerede er tilstede, og at en slik inngripen er blitt vurdert som den beste måten å redde befolkningen på. De inngripende har retten på sin side, men det betyr ikke at de kan følge en slik ”sliding scale.” En slik skala ville ha hvasket ut in bello-premissene litt etter litt (ibid.: 231).

Rettferdig grunn skal ikke gi fritt spillerom for hvordan man kan handle for å oppnå sine rettferdige mål. Dette er en av grunnene til at Walzer argumenterer for et absolutt skille mellom *ad bellum* og *in bello*. Å se rettferdig grunn som årsak for måten man handler i krig på, kan føre til økte lidelser.¹⁰ Det er derfor viktig å holde på den moralske standarden: sivile skal skånes. Dette er i overensstemmelse med folkerett og Genève-konvensjonene. Å beskytte rettighetene til de sivile er utvilsomt viktig, og udiskutabelt. Men Walzer ser det å tillate en sammenheng mellom *in bello* og *ad bellum* som noe som er bekymringsvekkende. Derav Soldaters moralske jevnbyrdighet.

Hvis en legitim humanitær intervensjon skal finne sted, kan det være problematisk å hevde den moralske jevnbyrdigheten, siden man faktisk griper inn i en situasjon hvor urett og mishandling finner sted. Det er vanskelig å drøfte soldatenes rolle i en slik intervensjon uten også å ta til hensyn hvorfor de i det hele tatt er der til å begynne med. Når man griper inn med begrunnelse i menneskerettighetsverdier, forventes det også en høy standard i fremferden under konflikten.

Soldatene som deltar, er det også forventet mye av. Den moralske plikten er viktig. "(...) mye av Vestens troverdighet som "humanitær" operatør avhenger av et reelt samsvar mellom det uttalte ønske om å befri motparten fra undertrykkelse, terror og diktatur, og det inntrykket menneskene man skal beskytte, faktisk får" (Syse 2003:136). Den moralske plikten kan sies å fordele seg mellom to nivå: kollektivt og individ. Mens det på kollektivt nivå kan være at *in bello* blir påvirket av *ad bellum*, gir dette ikke de rettmessige soldatene rett til å gjøre noe annet enn å følge *in bello*-kriteriene i form av konvensjoner og menneskerettigheter, noe annet vil være en krigsforbrytelse som den enkelte soldat måtte stå til rette for.

Larry May (2005) mener at nettopp denne inndelingen bygger opp under uavhengighet mellom *ad bellum* og *in bello*. Man kan dele mellom kollektivt og individnivå, hvor soldatene på kollektivt nivå deler skyld med sin stat om de deltar i en urettferdig krig, men May sier at slik skyldfordeling er en dårlig måte å skille mellom

¹⁰ Truman valgte å bruke atombomben to ganger ved avslutningen av 2.verdenskrig, med den begrunnelse at det ville avkorte krigen og spare lidelser og følte seg nok i sin fulle rett. Truman hevdet at ved å angripe USA hadde de forkastet noen av sine rettigheter, men – hvordan kunne man si at innbyggerne i byene i Japan hadde forkastet sin rett til liv? (Walzer 1977:264)

hvem som er tillatte mål og hvem som ikke er det. Selv om stridende deler en kollektiv skyld med sin stat dersom man deltar i urettferdig krig, er ikke skyldfølelse pålagt hver og en soldat, altså på individnivå. Soldater gjør ikke annet enn de blir beordret om, og mangelen på *mens rea*¹¹ gjør at de ikke er skyldige på en måte som gjør dem til tillatte mål i en krig (May 2005: 43).

Ved et slikt resonnement er uavhengighet mellom *ad bellum* og *in bello* mulig. Jeg mener imidlertid Mays måte å resonnerer på for at uavhengigheten opprettholdes, ikke holder stikk. Motsatt av Walzer som sier alle er tillatelige mål i det uniformen er tatt på, sier May at alle soldater er uskyldige, og ikke er tillatelige mål, siden soldaten, individets, intensjoner ikke er kriminelle (og da at alle er like *in bello*, uten påvirkning fra *ad bellum*). Her viser jeg til Vitoria, som holder på at det finnes rettmessige og urettmessige stridende, men at de urettmessige stridende ikke kan ansees som skyldfrie dersom man vet at man handler på urett grunnlag. Man skal ikke gå imot sin egen samvittighet. Jeg viser til McMahan som sier at det kun er en liten del av de urettmessige stridende, som faktisk er unnskyldte (uvitende og da skyldfrie) stridende. For hvis ens egen samvittighet sier at krigen er urett, eller man bare ikke vil vite om krigen er rettferdig eller urettferdig, da kan man ikke være uten kriminell intensjon. For hvis autoritet befaler at man skal gjøre urett, og man vet handlingen er urett, da er man ikke fri fra *mens rea*. Hvis man er villig på vegne av noen andre å utføre en kriminell handling, da blir man ikke fri fra den kriminelle intensjonen.

Mays argumentasjon blir svak og distanserer soldater fra krigen. Ved å si at soldater ikke er tillatte mål, fører May en delvis pasifistisk tankegang. Alle er uskyldige. Fra et rettferdig krig-tradisjonsperspektiv kan man si seg uenig dette, og heller argumentere for at det er mer riktig å holde mennesker til ansvar for sine valg og handlinger hvis de utøver urett, for deretter å avgjøre om de er også straffeskyldige. Konsekvensene av at man kan si at enkeltsoldater, altså på individnivå, handlet med en kriminell intensjon, er at de kan dømmes for krigsforbrytelser ved en krigsforbryterdomstol etter krigen. Det finnes flere eksempler på at folk som har hevdet at de kun fulgte ordre da de begikk urett, men likevel blitt dømt for sine handlinger.

¹¹ Kriminell intensjon.

I tilfellet av humanitær intervensjon, må den intervensjonerende parten både på kollektivt- og individ nivå forholde seg til både ad bellum- og in bello-kriteriene. På individnivå er ansvarlige for sine handlinger. Men for at en humanitær aksjon i praksis skal forekomme, må det være en viss forståelse for å se disse stridende som rettmessige stridende og at de går inn i en konflikt på grunnlag av menneskerettighetsverdier. Spørsmålet er om det ville fungere å gi menneskerettighetssoldater (FN-styrker) en slags beskyttelse som andre ikke har rett på, med den hensikt å minske risikoen for tap. Dette kan føre til uklare regler som kan misbrukes. Likevel ser vi at i praksis vil, mest sannsynlig, hendelser utspille seg på den måten, men det er vanskelig å si om enn slik beskyttelse på kollektivt nivå in bello bør være presedens for humanitær intervensjon, siden det kan medføre større skader på sivile.

4.4. Oppsummering

Gjennom å forstå NATOs aksjon i 1999 som legitim, og i tråd med ad bellum-kravene, gir det muligheter for å bruke situasjonen til å diskutere det normative spørsmålet om avhengighet mellom ad bellum og in bello. Kjernesakene som dette teoretiske spørsmålet hviler på, kommer til syne gjennom illustrerende eksempler: spørsmål om rettferdig grunn; rettmessige og urettmessige stridende; legitim autoritet; og soldaters ansvar. Det viser at man kan argumentere for at det kan finnes en sammenheng mellom hvorfor man angriper, og hvordan man opptrer, uten at det krenker noens rettigheter.

Ved å skille mellom individ- og kollektivt nivå kan man fortsatt ivareta ikke-stridenes rettigheter og skille ut ansvarlige for eventuelle krigsforbrytelser, hvor det likevel eksisterer en sammenheng mellom hvorfor og hvordan. For å vurdere humanitære intervensjoner vil det muligens kreves andre premisser enn ved vurdering av konvensjonell krigføring fordi humanitære intervensjoner utspilles på andre premisser.

5. Konklusjon

5.1. Oppsummering

Bør ius ad bellum påvirke ius in bello? Dersom man opptrer med humanitære motiver, bør det ha noe å si for utøvelsen av væpnet makt? Intensjonen med denne oppgaven har vært å belyse den allerede eksisterende diskusjonen rundt forholdet mellom ad bellum og in bello, for så å analysere argumentenes styrker og svakheter ved hjelp av illustrasjoner hentet fra Kosovo-krigen. Hvordan krig utspiller seg, både i form av hvem som deltar, og hvordan midler blir brukt, har endret seg. Naturlig nok vil det følge diskusjoner rundt det analytiske verktøyet som brukes for å forstå krig og legge føringer. Krigføring har gått fra å være statens ansvar alene, til å være det offentlige og opinionens domene.

Ved å redegjøre for tradisjonen, dens forfatterskap, utvikling og formål kan man følge hvordan ius ad bellum og ius in bello har forholdt seg til hverandre. Walzers uavhengighetstese sier at det eksisterer et skille mellom ad bellum og in bello. Det er kommet til flere innvendinger, fra blant annet McMahan og Bomann-Larsen som jeg har drøftet, og som jeg har applisert i analysen som setter det tradisjonelle skillet mellom ad bellum og in bello på prøve.

Walzers argument om uavhengighet mellom ad bellum og in bello, anses av han som nødvendig fordi det er nødvendig at soldater er moralsk jevnbyrdige, slik at det er klart hvem som er tillatte mål og ikke, og dermed for å skåne de ikke-stridende. Det er også viktig for at krig skal forbli krig mellom stridende, og dermed kan krigsforbrytelser på begge sider påtales, siden begge parter er underlagt samme regler. Det er klare fordeler med Walzers behandling av uavhengighetstesen: den gir tydelige føringer i form av lovparadigmet og krigskonvensjonen, som i praksis er mulige å etterleve. Kritikken ligger ikke her på det deskriptive. Det er derimot en del som kan diskuteres om hvorvidt hans argumentasjon holder på normativt plan.

Argumentene mot uavhengighetstesen kommer fra både teori og praksis, og jeg trekker inn empiriske eksempler for å støtte opp argumentasjonen. For å diskutere uavhengighetsproblemet begynner jeg med å se på rettferdig grunn og hvordan det

påvirker krigføring, hvordan dette gir rettmessige og urettmessige stridende. Jeg følger opp med McMahan's parallellargumentet som går på at ingen handlinger i krigen kan være i tråd med proporsjonalitetsprinsippet, *in bello*, hvis rettferdig grunn-kriteriet ikke er oppfylt, altså urettmessige stridende kan aldri føre rettferdig krig, *in bello*. Walzers problem med at dette er at det ville ødelegge mulighetene for urettmessige stridende å følge *in bello*-kriteriene. Dette kan løses ved å vise til Bomann-Larsens inndeling på kollektivt og individnivå, som gjør at alle stridende er underlagt *in bello*-kriteriene og kan overholde dem på individnivå, selv om de kan sies å være brutt på kollektivt nivå.

Hvilke problemer som argumentene medfører, analyseres med hensyn til humanitær intervensjon. Historiske illustrasjoner fra Kosovo blir min måte å kaste lys over problemstillingen på. Rettferdig krig-tradisjonen gjør det mulig for hvert enkelt tilfelle å vurderes uavhengig, og det gjør den fleksibel, og det betyr at det ikke nødvendigvis trenger å foreligge et absolutt svar på om hvorvidt det bør være et skille eller ikke. Det som må kunne sies, er at forestillingen om at det må eksistere et absolutt skille, er svekket etter min analyse. Analysen har vist at det er vanskelig å opprettholde et absolutt skille i en normativ diskusjon, til det er det for mange faktorer som man kan argumentere for spiller inn, som vist i drøftingen av uavhengighetstesen. Noen definitiv konklusjon var ikke oppgavens intensjon, men å øke forståelsen for dette teoretiske problemet.

Det som må presiseres, er det økte fokuset på autoritet og ansvarlighet i forbindelse med å gripe inn på grunnlag av humanitære motiver. Den moralske standarden er høy. Utenrikspolitikken er demokratisert, og den er dermed et tema for opinionens bedømmelse. Det er mange som følger med i form av medier, humanitære organisasjoner og ikke minst FN. Dette øker presset for å utarbeide klare moralske føringer i krig. Et utvidet legitim autoritetsperspektiv gjøres da gjeldende, og trekkes over i *in bello*, siden avgjørelsestakerne i et utvidet legitim autoritetsperspektiv også befinner seg i *in bello*-sfæren. Autoritet henger direkte sammen med ansvar, og det viser seg da at avgjørelsestakerne for *in bello* befinner seg både på *ad bellum*- og *in bello*-nivå. Samme gjelder for ansvar for *in bello*, det kan ligge både på *ad bellum*- og

in bello-nivå. Dersom krigsforbrytelser forekommer, er det viktig å avgjøre hvor straffeskylden faktisk ligger.

5.2. Avsluttende bemerkninger

Min analyse av en mulig endring i måten å vurdere og forstå krigshandlinger på, gjør at man sitter igjen med innsikt i den pågående normative debatten om uavhengighetstesens. Hva den teoretiske problemstillingen søker, er å se om hvorfor bør påvirke hvordan. Og ved humanitære intervensjoner er det vanskelig å si at det ikke skal det, siden de intervensjoner er rettmessige stridende, med store forventninger knyttet til sine handlinger, hvor deres liv kreves beskyttet samtidig som siviles liv og rettigheter skal forsvares. Den intervensjoner part skal være under legitim autoritet og ha klar forståelse av at de går til krig på grunnlag av verdier. Dermed hviler ansvaret om å implementere denne avgjørelsen på deres skuldre.

Bevisstgjøring av ansvar står dermed sentralt, dette er ikke lengre klart fordelt mellom ad bellum- og in bello-nivå. Legitim autoritet opererer på begge plan, og soldater kan ikke fraskrive seg ansvar for ad bellum-avgjørelser (man kan ta ansvar i den forstand at man nekter å følge en ordre man mener er moralsk uforsvarlig). Dessuten bør legitim autoritet bety kompetent lederskap, på begge nivåer. Den etiske utdanning av militære styrker, både ledere og soldater, bør styrkes i takt med de moralske krav som settes til dem. Et forsterket fokus på ansvar gjennom utdanning vil gjøre ledere og soldater bedre i stand til å takle situasjoner som oppstår, siden de klare rammene for ansvarssfærene svekkes. På denne måten er man også bedre rustet til å fange opp krigsforbrytelser og finne ut av hvem som faktisk er ansvarlig.

6. Litteraturliste

Amnesty International (2000). "NATO/Federal Republic of Yugoslavia "Collateral Damage" or Unlawful Killings?"

Annan, Kofi (2006). "Toward a New Definition of Sovereignty" i Reichberg, Syse, Begby *Ethics of War* Oxford: Blackwell Publishing

Aquinas, Thomas (2006). "Just War and Sins against Peace" i Reichberg, Syse, Begby *Ethics of War* Oxford: Blackwell Publishing

Augustin (2006). "Just War in the Service of Peace" i Reichberg, Syse, Begby *Ethics of War* Oxford: Blackwell Publishing

Badersten, Björn (2006). *Normativ Metod, At studera det önskvärda*, Lund: Narayana Press

BBC (2008). "Coalition 'bombs Afghan police' " [online 20. juli]
http://news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/7515915.stm

Blocq, Daniel S. (2006). "The Fog of UN Peacekeeping: Ethical Issues regarding the use of Force to protect Civilians in UN Operations" *Journal of Military Ethics* 5(3): 201-213

Bomann-Larsen, Lene (2007). *Reconstructing the Moral Equality of Soldiers* Oslo: University of Oslo. Dissertation for the degree of Ph.d.

Carvin, Stephanie (2008). "Linking the Purpose and Tactics: America and the Reconsideration of the Laws of War During the 1990s" *International Studies Perspectives* 9 (2): 128-143

Cook, Martin L. (2007). "Michael Walzer's Concept of Supreme Emergency" *Journal of Military Ethics* 6 (2): 138-151

Fixdal, Mona, Smith, Dan (1998). "Humanitarian Intervention and Just War" *Mershon International Studies Review* 42(2): 283-312

Helgesen, Vidar (1999). *Kosovo og folkeretten* Oslo: IFS 4/199

Ignatieff, Michael (2001). *Human Rights as Politics and Idolatry* Princeton: Princeton University Press

Ingierd, Helene og Syse, Henrik, (2005). "Responsibility and Culpability in War" *Journal of Military Ethics* 4(2): 85-99.

Johnson, James Turner (1981). *Just War Tradition and the Restraint of War* Princeton: Princeton Up

Johnson, James Turner (1984). "The Utility of Just War Categories" and "Can Contemporary Armed Conflict Be Just?" i *Can Modern War Be Just?* New Haven: Yale University Press, 11-63

Johnson, James Turner (1999). *Morality and Contemporary Warfare* New Haven og London: Yale University Press

Kant, Immanuel (2006). "Cosmopolitan Rights, Human Progress, and Perpetual Peace" i Reichberg, Syse, Begby *Ethics of War* Oxford: Blackwell Publishing

Malnes, Raino (1997). *Filosofi for statsvitere* Oslo: Tano Aschehoug

May, Larry (2005). "Killing Naked Soldiers: Distinguishing between Combatants and Noncombatants" *Ethics & International affairs* 19 (3): 39-53

McMahan, Jeff (2004). "The Ethics of Killing in War" *Ethics* 114 (4): 693-733.

McMahan, Jeff (2005). "Just Cause for War" *Ethics & International Affairs* 19 (3): 1-21

Mill, John Stuart (1989). *On Liberty and Other Writings* Cambridge: University Press

Mill, John Stuart (2006). "Foreign Intervention and National Autonomy" i Reichberg, Syse, Begby *Ethics of War* Oxford: Blackwell Publishing

Mønnesland, Svein (1999). *Før Jugoslavia og Etter* Oslo: Sypress Forlag

Nye, Joseph S. (2005). *Understanding International Conflicts, An Introduction to Theory and History* London: Pearson Education, Inc

Orend, Brian (2000). *Michael Walzer on War and Justice* Cardiff: University of Wales Press

OSCE (2000). *Kosovo. As seen, As told. An analysis of the human rights findings of the OSCE Kosovo Verification Mission October 1998 to June 1999*

Reichberg, Gregory; Syse, Henrik; og Begby, Endre, red. (2006). *Ethics of War* Oxford: Blackwell Publishing

Roberts, Adam (1999). "NATO's 'Humanitarian War' over Kosovo" *Survival* 41 (3): 102-23

Suárez, Francisco (1944). “De bello” i Gladys L. Williams et al *Selections from Three Works of Francisco Suárez* Oxford: Clarendon

Syse, Henrik (2003). *Rettferdig krig?* Oslo: Aschehoug

de Vattel, Emer (2006). “War in Due Form” i Reichberg, Syse, Begby *Ethics of War*, Oxford: Blackwell Publishing

de Vitoria, Francisco (2006). “Just War in the Age of Discovery” i Reichberg, Syse, Begby *Ethics of War* Oxford: Blackwell Publishing

Walzer, Michael (1977). *Just and Unjust Wars, A moral argument with historical illustrations* New York: Basic Books

Wheeler, Nicolas (2000). *Saving Strangers* New York: Oxford University Press

Wheeler, Nicolas (2001). “Introduction: The political and moral limits of western military intervention to protect civilians in danger” *Contemporary Security Policy*, 22(3): 1-27

Woodward, Bob (2006). *State of Denial, Bush at War, part III* New York: Simon & Schuster

Østerud, Øyvind (1997). (red.) Østerud, Goldmann og Pedersen. *Statsvitenskapelig leksikon* Oslo: Universitetsforlaget